

ALFONSO NYKOS-NILIŪNO VAIDMUO LITERATŪROS LANKŲ REDAKCINIAME KOLEKTYVE

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

Stagnuojantį pokario išėivijos kultūrinį gyvenimą 1952–1959 m. supurtes modernistinis žurnalas *Literatūros lankai* (toliau – LL) skelbėsi palaikęs dialogo atmosferą, siekė atkurti pasitikėjimą universaliomis estetinėmis vertybėmis, kuris buvo susvyravęs nedėkingomis Šaltojo karo, ideologinio susipriešinimo ir autoritetų devalvacijos sąlygomis, Vakaruose pasklidusiems išėivių rašytojams besiginčijant dėl meno moralumo ir patriotinės misijos. Viešai buvo skelbiama, kad LL ideologija – jokios ideologijos, žurnalo redakcinis kolektyvas (nesikeitęs nuo pirmo iki paskutinio numerio: Kazys Bradūnas, Juozas Girnius, Juozas Kėkštas, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas) skelbėsi veikęs kaip nehierarchinė struktūra, nors paskutiniame puslapyje buvo nurodomas Bradūno namų adresas Baltimorėje, kuriuo galima rašyti „visais laikraščio reikalais“. Pasak Mindaugo Kvietkausko, „žemininkai“ dėl socialinius santykius ardančio Antrojo pasaulinio karo poveikio menčiau juto ankstesnių kartų hierarchijos slėgį ir „galios nuolydį“, akivaizdžiau įsitikino tarpukariu galiojusių hierarchijų reliatyvumu¹. Tarp „žemininkų“, 1951 m. išleidusių manifestinę *Žemės* antologiją ir susirūpinusių savo kartos pozicijų literatūros lauke įtvirtinimu, ypač išsiskyrė Baltimorėje gyvenę Bradūnas ir Nyka-Niliūnas, kurie techniniais žurnalo reikalais kontaktavo su Argentinoje gyvenusiu Kėkštu; pastarasis rūpindavosi teksto laužymu spaustuvėje ir užpildydavo tekstų korpuso spragas savo vertimais ar kompiliacinėmis įvairių kraštų literatūrinio gyvenimo apžvalgomis; žurnalo medžiagai keliaujant tarp žemynų, iškildavo nenumatytų trikdžių, tačiau iniciatyva spausdinti LL Argentinoje buvo išlaikyta – ją lėmė ekonominis motyvas ir Kėkšto organizaciniai gabumai².

¹ Mindaugas Kvietkauskas, „Žemininkų kartos samprata ir savivoka“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2022, t. 64 (1), p. 20.

² Plačiau apie LL leidybą žr. Emilija Blockutė, „Literatūros lankų istorija“, in: *Naujas židinys-Aidai*, Vilnius, 2023, Nr. 7, p. 36.

„Žemininkai“ tampa „lankininkais“. Kiekvienas naujas literatūrinio lauko reiškinyms atsiranda polemizuojant su oponentais, priverčiančiais aiškiai rinktis stovyklas. Pasak literatūros lauko istoriją kaip ekonominių santykių sritį vertinusio Pierre'o Bourdieu, primestinių hierarchizavimo principą, kuriuo naudojasi anksčiau įsitvirtinusi ekonomiškai ir politiškai dominuojanti grupė, nuolat stengiasi nusverti autonominis hierarchizavimo principas, pabrėžiantis estetinius kriterijus. Šiedu principai susiduria kovoje dėl literatūrinės legitimacijos monopolijos, ir autonominis principas įgyja daugiau sprendimo galios siauros skalės produkcijos lauke, ypač poezijoje, kur nuolat susiduria avangardo ir ortodoksijos jėgos ir kur charizmatinis iššventinimas, atveriantis priėjimą prie įteisintos pozicijos produkcijos lauke ir garantuotos vietos literatūros kanone, pasiekiamas tik keliems kūrėjams, turintiems ne vien įrodyti savo pranašumą kūryba, bet ir įtikinti skeptikus bei kritikus³. Nuolatinė įtampa kovojant dėl pripažinimo paaiškintų sąlygas, kuriomis intravertiško charakterio poetas tapo bekompromisiu kritiku, o jo recenzijos oponentams neretai atrodė pernelyg tiesmukiškos, rašytos „su yla arba chirurginiu peiliu“⁴.

Nuo 1946 m. skelbtos griežtos recenzijos apie Stasio Santvaro „palaužtų burių“ poeziją⁵ ir ją lydėjusio polemienio triukšmo Nyka-Niliūnas, apsuptas gausaus slapyvardžių ir kriptonimų arsenalo, įgijo kovotojo su „oficialiosios literatūros“ korifėjais reputaciją. Katalikiškojo sparno kultūros politikos formuotojai (Šv. Kazimiero lietuvių pranciškonų provincijos JAV provincijolas, nuo 1952 m. provincijolo patarėjas t. Justinas Vaškys, *Aidų* žurnalo redaktorius Antanas Vaičiulaitis, jo pagalbininkas t. Leonardas Andriekus) stengėsi jį „prisijaukinti“, pakviesdami rašyti recenzijas ir literatūrinės apžvalgas, net vesti nuolatinę literatūrinio gyvenimo skiltį ir formuoti vertinimo politiką, sau naudinga linkme nukreipti nepasitenkinimą dėl literatūros lauke įsigalinčių „kandžių“ – publikai pataikaujančių vidutinybių. Sutikdami su vyresnės kartos kultūrininkų pasiūlytomis vertinimo taisyklėmis, išitraukdami į reprezentacinių leidinių redakcines kolegijas ir

³ Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirksčias ekonomikos pasaulis“, iš anglų kalbos vertė Loreta Jakonytė, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, parengė Aušra Jurgutienė, d. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 286, 288–289.

⁴ Rimvydas Šilbajoris, „Alfonso Nykos-Niliūno kritika“, in: *Akiračiai*, Čikaga, 1998, Nr. 6, p. 5.

⁵ [Alfonzas Nyka-Niliūnas] Leonas Miškinas, „Palaužtų sparnų poezija“, in: *Tremtinių mokykla*, Weilheim-Teck, 1946, Nr. 1, p. 89–94.

literatūrinių konkursų komisijas, „žemininkai“ susidūrė su objektyvaus vertinimo dilema, įsitikino, kad egzodo sąlygomis siaurėjant ir skurstant literatūros laukui, tenka atvirai pasisakyti apie populiarių diasporos dienraščių reklamuojamus menkaverčius kūrinus, rizikuoti gerais santykiais su kolegomis. Generacinis solidarumas ir autoritetų nepaisymas vyresnių rašytojų Jono Aisčio, Bernardo Brazdžionio, Stasio Santvaro buvo vertinamas kaip ciniškas iššūkis; į „rašytojų-tremtinių“ literatūros vakaruose Vokietijoje pasirodančius jaunosios kartos poetus žvelgta su pasipiktinimu, nes jie esą pažeidžia ne tik iš prieškario paveldėtą „glostančios kritikos“ etiką, bet ir įsigalėjusį viešojo įvaizdžio stilių ir aprangos kodą, pasirodydami „suglamžytais drabužiais, be kaklaraiščių ir suveltai plaukais (kaip ir jų poezijos herojai)“⁶. Vėliau, kultūrininkams išsibarsčius po Ameriką, „žemininkai“ svarstė apie savo spaudą, nevaržomą kompromisų ir cenzūros, padedančią pasiekti Bourdieu išskirtą „charizmatinį išventinimą“, susikurti savo „prekės ženklą“, „laimėti savo kitoniškumo tarp kitų gamintojų (ypač labiausiai išventintųjų) pripažinimą“⁷.

Taigi aplink LL susitelkęs jaunosios kartos rašytojų sąjūdis veikė kaip agresyvi avangardinė jėga, vis dėlto telpanti siaurame diasporos literatūros lauke, o nuo tam tikro laikotarpio užėmė dominuojančią poziciją atsisakydama avangardinio radikalizmo. Egzistencialistas Girnius programiškai įtvirtino „trečiosios lietuvių poezijos kartos“, „ne laimės, o prasmės ieškotojų“⁸ mitologemą, kuri dar labiau atskyrė nuo neoromantinės generacijos, kuri dominavo Lietuvių rašytojų draugijos (toliau – LRD), vienijusios daugumą to laiko išeivių literatū, valdyboje.

LL žurnalas vertintas ir kaip literatūros lauko atsinaujinimo etapas, ir kaip reikšmingas posūkis kritikoje, pasiektas remiantis teorine mintimi, Vakarų „naujosios kritikos“ ir struktūralizmo suformuluotais estetinės vertės postulatais; ypač vertingi jame spausdinti aktualiosios kūrybos vertinimai. LL retorikos ypatybės ir „lankininkų“ mėginimai įskiepyti modernizmo teoretikų tezes intelektualiniame pokario diskurse jau buvo nagrinėti kaip

⁶ Bernardo Brazdžionio laiškas Jurgiui Jankui, 1947-03-??, in: Dalia Kuizinienė, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais: Rašytojų draugijos veikla, kultūrinė spauda, literatūros debiutai*: Studija ir šaltinių publikacija, Vilnius: Versus aureus, 2003, p. 339.

⁷ Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 309.

⁸ Juozas Girnius, „Žmogaus prasmės žemėje poezija (Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus)“, in: *Žemė: Naujosios lietuvių poezijos antologija*, redagavo Kazys Bradūnas, Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951, p. 35.

to laikotarpio aktualija ir kaip svarbus literatūros istorijos etapas⁹. Ypatin-gas dėmesys kūrybos recepcijai sietinas su įsitikinimu, kad geri rašytojai ne gimsta, o yra sukuriami kritikų, ir šį kone mistinį pasitikėjimą vertinimo ir auklėjimo galia Violeta Kelertienė laikė atsineštu iš tarpukario¹⁰. Pastaruoju metu sutinkama, kad „lankininkų“ modernizmas buvo nuosaikus, jie pa-sirodė esą „savojo amžiaus vaikai, adekvatūs tradiciniai kritikai“¹¹, kurių modernumas išryškėja tik lyginant su retroaktyvia, anachroniška Aisčio ar Brazdžionio poetika.

Nyka-Niliūnas neretai vadinamas svarbiausiu LL kritiku ir eseistu¹², jis daug intelektualinio entuziazmo išsikvojo įrodinėdamas tai, kas šiandien jau atrodo savaimė suprantama (kad meno kūrinys turi teisę prasilenkti su moralistų sugalvotomis taisyklėmis; kad esminė tautiškumo žymė ir patriotizmo atrama yra kalba, todėl svarbu ne patriotinė tematika, o este-tiškai brandi kūrybos forma; kad literatūra turi vengti ideologinių šūkių ir orientuotis į universalias kultūros vertybes). Šiuo straipsniu siekiama aptarti Nykos-Niliūno kaip LL redaktoriaus ir vertinimo gairių koordina-

⁹ Jonas Aistis, „Lankininkai“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1953-07-18, p. 1; Emilija Blockutė, *op. cit.*, p. 32–39; Julius Kaupas, „Literatūros lankų klausimu“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1953-08-01, p. 3; Violeta Kelertienė, „Literatūros lankai: Penkiasdešimtųjų metų „Enfant Terrible“ šiandieniniu žvilgsniu“, in: Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 262–277; Vladas Kulbokas, „Literatūros lankai“, in: *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, redagavo Kazys Bradūnas, Chicago: I Laisvę fondas lie-tuviškai kultūrai ugdyti, 1968, p. 441–445; Liūtas Mockūnas, „Išėjimo literatūros kritikos panorama“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1989, Nr. 7, p. 124–132; [Bernardas Brazdžionis] J. Stebeikis, „Rašytojo keliai ir skaitytojo kryžkelė“, in: *Gabija*, Niujorkas, 1954, Nr. 5, p. 75–79; Antanas Škėma, „Literatūros lankų antrojo numerio proga“, in: *Nepriklausoma Lietuva*, Monrealis, 1953-06-10, Nr. 23, p. 5; Antanas Vaičiulaitis, „Literatūros lankai“, in: *Aidai*, Kenebunkpor-tas, 1952, Nr. 9, p. 419–420.

¹⁰ Violeta Kelertienė, *op. cit.*, p. 269.

¹¹ *Ibid.*, p. 276.

¹² [Virginija Babonaitė-Paplauskienė], „Literatūros lankai“, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, parengė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019, p. 159–162; Henrieta Dambrauskaitė, „Apie tai, kas lite-ratūroje tikra: A. Nykos-Niliūno kritikos kriterijai“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, Nr. 22, p. 151–160; Dalia Kuizininė, „Kritiko genezė: *Aidų* paraštė“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, Nr. 22, p. 139–144; Dalia Kuizininė, „Alfonso Nykos-Niliūno literatūrinė recenzija“, in: *Colloquia*, Vilnius, 2020, Nr. 43, p. 77–96; Vladas Kulbokas, „A. Nyka-Niliūnas kritikas“, in: *Aidai*, Bruklinas, 1967, Nr. 1, p. 20–25; Rimvydas Šilbajoris, „Alfonso Nykos-Niliūno kritika“, p. 4–6; Bronius Vaškėlis, „Kritika yra tam tikra karo forma“: A. Nykos-Niliūno poleminės įžvalgos“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, Nr. 22, p. 145–150; Saulius Žukas, „Literatūros kritika: atranka ir vertinimai“, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas, Temos ir variacijos: Literatūra, kri-tika, polemika*, redagavo Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. ix–xvii.

toriaus veiklą. Kvestionuojama pačių „lankininkų“ skleista tezė apie redakcinį kolektyvą kaip nehierarchinę struktūrą; mėginamas rekonstruoti Nykos-Niliūno modeliuotas tarpusavio sąveikos tinklas, padėjęs sukurti solidarios ir reformistiškai nusiteikusios bendruomenės įvaizdį; aiškinamasi, kokios buvo dialogo su oponentais galimybės. Stokojant duomenų apie redakcijos archyvą¹³, daugiausia atsižvelgiama į spaudos publikacijas ir egodokumentiką, pirmiausia – į Nykos-Niliūno dienoraščio fragmentus ir jo korespondenciją.

Dabartinis lietuvių egzodo literatūros kanonas pirmiausia yra nulemtas Nykos-Niliūno ir jo kolegų, bendradarbiavusių su LL, vertinimų. Jis planavo dar aiškiau įtvirtinti šį kanoną, norėjo suorganizuoti naujosios lietuvių poezijos antologiją nuo Vinco Mykolaičio-Putino iki Jono Meko¹⁴. Žurnale jis buvo aktyviausias iki 1954 m., kai pasirodė LL Nr. 4; vėliau iniciatyvą perėmė Bradūnas, kuris rašė nedaug recenzijų, bet perredaguodavo kai kuriuos kolegų straipsnius, švelnindavo aštresnes formuluotes. Nykos-Niliūno entuziazmą siekti bendraminčių solidarumo slopino tai, kad Bradūnas 1955 m. pabaigoje vienašališkai vetavo kolektyvo vardu ruoštą vedamąjį apie LRD pirmininko Benedikto Babrausko destruktivią veiklą. Nykai-Niliūnui atrodė, kad LL ima sukti tuo pačiu kompromisų keliu, kurį buvo pasirinkęs *Aidų* redaktorius Vaičiulaitis. Kita vertus, Nyka-Niliūnas 1959–1960 m., „lankininkams“ nusivylus tarpusavio nesolidarumu, mėgino parengti LL Nr. 9, tačiau greitai suvokė, kad šis projektas neperspektyvus – komplikavosi bendražygių buities sąlygos, poliarizavosi išsivijos kultūrininkų kairės ir dešinės stovyklos, pakito ir pats kontekstas, pasidarė nebeįmanoma „pusėtinai įtikinamai žaisti *visą* lietuvių literatūrą ir gan sėkmingai ją reprezentuoti“¹⁵; estetinio vertinimo kriterijus išlaikęs Nyka-Niliūnas turėjo pripažinti, kad naujos kovos dėl iššventinimo į charizmatines pozicijas vyksta sovietų okupuotoje Lietuvoje, o egzodo literatūros laukas

¹³ 1959 m. pavasarį iš Argentinos į socialistinę Lenkiją staiga pasitraukęs Kėkštas „grąžino tiktai paskutiniojo numerio nesunaudotą medžiagą (tarpe jų kelias recenzijas, kurias seniai reikėjo paskelbti), o visų kitų numerių nepanaudota medžiaga dingo“ ([Henrikas Nagys, LL posėdžio 1959-04-04–05 protokolas], in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1803, b. 26, l. 54; taip pat žr. Henriko Nagio laiškas Alfonsui Nykai-Niliūnui, 1959-04-11, in: *Maironio lietuvių literatūros muziejus* (toliau – MLLM), A. Nykos-Niliūno f., GEK-95715, l. 5. Vėliau, rengdamas savo kritikos straipsnių rinktinę, Nyka-Niliūnas teiravosi Bradūno apie LL archyvą, tačiau pastarasis atsakė nieko nežinąs: Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 400 (1994-03-21)).

¹⁴ [Virginija Babonaitė-Paplauskienė], *op. cit.*, p. 162.

¹⁵ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, p. 215 (1986-01-23).

dėl riboto atsinaujinimo potencialo tampa uždara kultūrinio dekadanso ir stagnacijos teritorija, kurios negali išjudinti jokios atsitiktinės polemikos.

„Kovojančio žurnalo“ projektas. Naujosios kartos žurnalo viziją Nyka-Niliūnas puoselėjo nuo jaunų dienų, kai draugo tėvų bibliotekoje „nuo viršelio iki viršelio“ perskaitė daugelį trečiojo dešimtmečio pradžios literatūrinių žurnalų. Anuomet paaugliui aštriausių įspūdį paliko *Trečio fronto* avangardas, žavėjęs plakatine forma, drąsia tipografija ir karingais straipsniais¹⁶. Suvokimas, kad recenzija turi būti sąmoningai tendencinga, „sminganti“¹⁷, būdingas avangardo estetikai, Kazio Borutos „revoliuciniam romantizmui“, kuriuo jaunas rašytojas žavėjosi, nors pats netrukus patyrė, kuo virsta kairysis avangardas sovietmečio sąlygomis.

Kovingas pripažinimo siekiančio poeto ir kritiko nuotaikas lydėjo siekis išsiveržti iš stovyklinio gyvenimo pokario Vokietijoje rutinos, intensyvi Vakarų literatūros refleksija, padedanti atsiriboti nuo egzodo tikrovės. 1945–1948 m. Nyka-Niliūnas bendradarbiavo Bradūno redaguotuose *Aiduose*, paskelbdamas diskusinių recenzijų, „Literatūrinės paraštės“ replikų, pasaulio literatūros apžvalgų, o 1949 m. sausį, sužinojęs apie žurnalo leidybos pristabdymą, smerkė prie jo žlugimo prisidėjusius politikus ir Bažnyčios dignitorius¹⁸. Dienoraštyje užfiksuota, kad jau 1948 m. balandį pasitarime pas Julijų Kaupą Nyka-Niliūnas kartu su Nagiu diskutavo „dėl galimo *savos* tribūnos susikūrimo kokio nors leidinio forma“¹⁹, tačiau klausimas tada paliktas atviras, nes reikėjo remti Bradūno *Aidus*. Vėlesni, jau JAV leisti ir pranciškonų vyresnybės prižiūrimi *Aidai*, kuriuos redagavo Vaičiulaitis, netenkino dėl savo polinkio į kompromisus. Kai Vaičiulaitis 1950 m. pavasarį sustabdė Nykos-Niliūno griežtą recenziją Jono Nevardausko knygai *Užrūstinti dievai*, užkliuvęs už principinės, kūrybos pasaulio autonomiją tvirtinančios minties, kad poezija esanti „aristokratinė reiškimosi forma“²⁰,

¹⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 437 (1966-10-28).

¹⁷ *Ibid.*, p. 186 (1947-07-21).

¹⁸ Alfonso Nykos-Niliūno (toliau nurodant laiškus – ANN) laiškas Kaziui Bradūnui, 1949-01-28, in: Dalia Kuizininė, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*, p. 423.

¹⁹ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 197 (1948-04-27).

²⁰ Antano Vaičiulaičio laiškas ANN, 1950-03-13, in: Antanas Vaičiulaitis, *Laiškai*, parengė Ilona Čiužauskaitė, Ernesta Juknytė, Neringa Klišienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 503.

Nyka-Niliūnas nejuokais įsižeidė, laiške Girniui skundėsi, kad katalikiška spauda esanti „tamsybės tvirtovė, Mamonos karalystė“, kur ieškantiems tiesos užčiaupiamos burnos²¹. Įsikarščiaęs jis teigė nenorįs turėti nieko bendra su *Aidų* obskurantizmu, kurį laiką ignoravo Vaičiulaičio prašymus dėl recenzijų. Atsakyme Vaičiulaičiui apsiribojo mandagybėmis – esą širdyje pats norėjęs, kad šios recenzijos nespausdintų²². Netrukus jaunas ir ambicingas poetas grįžo į *Aidus* ir perėmė atsakomybę už literatūros kritikos skyrių, iškėlęs sąlygą, kad niekas nevaržytų jo saviraiškos laisvės. Pats tai vertino kaip taktinį laimėjimą, nors ir suvokė, kad jis trumpalaikis; tikrai laisvas galėjo jaustis tik savo leidinyje, net jei tai būtų vienkartinis pasirodymas viešumoje, egzistencialistinės „prasmės ieškotojų“ kartos manifestas.

Nyka-Niliūnas kartu su Bradūnu lygiagrečiai projektavo *Žemės* antologiją ir kultūros/literatūros žurnalą. Antologijos eilėraščių atrankoje Nyka-Niliūnas sutiko dalyvauti tik neoficialiai, patariamuoju balsu; tai buvo pirmiausia Bradūno iniciatyva²³. Nyka-Niliūnas ragino nuosaikesnį Girnių, rengusį *Žemės* įvadą, nepasiduoti Bradūno įkalbinėjimams švelninti formuluotes, nes jam pačiam buvo įgriususi kompromisų diplomatija *Aiduose*, jis siekė įteisinti laisvesnį redagavimo etiketą. *Žemės* įvade Girniaus pateikta literatūrinių kartų klasifikacija, Nykos-Niliūno vertinimu, turėjo būti iššūkis konformistams, kurie nenori nieko keisti ar rizikuoti, nes visuomenėje iškilo dėl savo politinių nuopelnų.

LL pirmojo numerio rengimas užtruko keletą metų (1950–1952), ilgai ginčytasi dėl formos (kultūrinis ar vien literatūrinis?), ieškota leidėjų (svarstytos egzodo knygų leidybos srityje pasižymėjusių Jono Rimeikio, Vlado Civinsko kandidatūros). Buvo siūlomos įvairios iniciatyvos ir redakcinių kolektyvų konfigūracijos: pavyzdžiui, Nyka-Niliūnas svarstė idėją vienu metu leisti plačios pasaulėžiūros kultūros žurnalą (redakcijai priklausytų Civinskas, pats Nyka-Niliūnas, Girnius, Jurgis Blekaitis) ir literatūros laikraštį *Naujoji Žemė*, kurį rengtų antologijai įsipareigojęs keturių „žeminkų“ kolektyvas, o pats leidinys būtų spausdinamas Argentinoje²⁴. Girniui atrodė patrauklesnis kultūrinės minties žurnalo variantas, tik jis patarė

²¹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1950-05-12, in: Kęstučio K. Girniaus asmeninis archyvas (toliau – KKG), I. 1.

²² ANN laiškas Antanui Vaičiulaičiui, 1950-05-08, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas: Poetas ir jo pasaulis: Kūrybos tyrinėjimai ir archyvinė medžiaga*, sudarytojai Manfredas Žvirgždas, Eugenijus Žmuida, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 220.

²³ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 230 (1949).

²⁴ ANN laiškas Juozui Girniui, 1952-02-03, in: KKG, I. 1.

stabilizuoti politinę pasaulėžiūros pusiausvyrą įtraukiant į redakciją ką nors iš liberalių šviesininkų jaunimo²⁵. Literatūros periodinio leidinio idėją jis vertino skeptiškiau: nepasitikėjo Kėkštu dėl jo kairuoliškumo, baiminosi jėgų skaldymo, susmulkėjimo ir vidinio nesolidarumo. Dar 1950 m. rudenį Nyka-Niliūnas diskutuodamas su Bradūnu įsipareigojo tuomet dar tik įsivaizduojamam redakciniam kolektyvui pateikti svarstyti programinį žodį²⁶. Tas trumpas tekstas turbūt buvo įvairiai modifikuojamas, bet už galutinę versiją vėlgi atsakingas Nyka-Niliūnas: 1952 m. vasarą jis atsiuntė Girniui galutinai suredaguotą redakcijos pareiškimą užsimindamas, kad Kėkštas ir Nagys buvo parašę kitokius, „pomastiškus iki juokingumo“²⁷. Taigi Nyka-Niliūnas atliko arbitro pareigas, siekė apibendrinti negatyvias kolegų nuostatas aktualaus literatūros lauko atžvilgiu, neapsiriboti vien bendraamžiais ir bendraminčiais, išreikšti protestą prieš niveliuojančias tendencijas kultūroje. Jis deklaravo užmojų „gražinti beveik totaliai prarastą literatūros, kaip estetinės kūrybos, nepriklausomybę, atstatyti normalią vertybių gradaciją“²⁸.

Kad ir kaip stengtasi preciziškai kalibruoti estetinius vertinimo orientyrus, Nyka-Niliūnas nepamiršo, kad aktualus kultūros žurnalas turi būti intelektualinės kovos įrankis²⁹. Žinia apie tai, kad „žemininkai“ steigia atskirą žurnalą, sukėlė nerimą tarp *Aidus* kuruojančios pranciškonų vyresnybės, ypač negatyviai nusiteikė *Draugo* laikraščio šeštadieninio kultūros priedo redakcija, aplink kurią būrėsi konservatyvių katalikų kultūrininkų sparnas. Laiške bičiuliui Vytautui Janavičiui Nyka-Niliūnas džiūgavo, kad LL sukėlė daug triukšmo, įsiutino „80 % visų taip vadinamų mūsų rašytojų“, o Čikagoje LRD vadovas Babrauskas, „toks literato, patrioto ir idioto mišinys“, sušaukė specialų draugijos valdybos posėdį, kur stengėsi įrodyti, kad „lankininkai“ griauja tautos pamatus³⁰.

²⁵ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1952 [?], in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132209, l. 1.

²⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 244 (1950-10-29).

²⁷ ANN laiškas Juozui Girniui, 1952-06-25, in: *KKG*, l. 1. Nagiui visas kultūrinis gyvenimas atrodė negyjanti žaizda, kurią gali išgydyti nepatenkinti jaunieji, kolektyvinis lėmėjas „mes“, kuriam „skauda lietuviškoji dvasinė gyvastis“ (Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, 1950-11-28, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-105014, l. 2). Kėkštas akcentavo universalumo siekį, išėjimą iš provincialių „parapinių tradicijų“, atsiribojimą nuo patriotinės propagandos: „Mūsų tėvynė poezija ir mes tos tėvynės fanatiški sūnūs“ (*Kazys Bradūnas: Archyvai*, sudarytoja Virginija Babonaitė-Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2016, p. 110).

²⁸ „Redakcijos žodis“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1952, Nr. 1, p. 1.

²⁹ ANN laiškas Justinui Vaškiui, 1952-03-18, in: *MLLM*, GEK-109090, l. 1.

³⁰ ANN laiškas Vytautui Janavičiui, 1952-12-16, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, p. 222.

Kartų konflikto retorikos tiesiogiai užgautam Aisčiui atrodė, kad Girnius savo filosofine literatūrinių kartų klasifikacija iškreipė istorinio priešingumo dėsnius ir suteikė nepelnytai daug svorio vienam autoriui: „Po anksčiau suminėtu kartų ir pokarčių, iš nieko atsirado dabartinė *Žemė* (Alfonsas Nyka-Niliūnas) ir jos palydovas mėnuo (dr. J. Girnius). Visi kiti žemininkai ir lankininkai tik pritiktiniai meteoritai“³¹. Santvarui atrodė, kad kritinė LL tendencija kilusi iš totalitarinės propagandos, komunizmo ir nacizmo, kad iš tokios kritikos dvelkia literatūros pasaulį bjauriojantys „arogancija, pasipūtimas ir nenuoširdumas“, priešingi nostalgiskai pasiilgtai „Vaižganto dvasiai ir optimizmui“³². Pasipylė kaltinimai patyčiomis iš šventenybių, patriotizmo niekinimu, modernizmu, kuris konservatyviems rašytojams tebuvo atgyvenusio prieškarinio avangardo parodija. Ypač nuožmiai, pasitelkęs įžeidžias metaforas, reagavo Aloyzas Baronas³³; šis tarp Čikagos lietuvių simbolinį kapitalą sukaupęs perspektyvus prozininkas jautėsi įskaudintas nepalankios Nykos-Niliūno recenzijos, kurioje buvo iškeltas kaip „antimodernistinės reakcijos „šulas““, susmulkėjusios, prie grafomanijos artėjančios siauro horizonto „priemiesčių“ literatūros simbolis³⁴. Girnius tokiam Barono demonizavimui nepritarė, manė, kad Nyka-Niliūnas jį vertino pernelyg kategoriškai ir be reikalo visam laikui pavertė idėjinu LL priešininuku.

Egzodo kultūros lauke tvyrojo mobilizacinės nuotaikos, daugelis egzodo rašytojų turėjo aiškiai apsispręsti, kurią pusę palaiko. Su nevienodo laipsnio entuziazmu naują literatūros sąjūdį sveikino tie, kurie buvo tiesiogiai susiję su „žemininkais“ ir siekė radikalaus kultūrinės žiniasklaidos atsinaujinimo. *Žemės* poetams pastabų pažėręs Blekaitis konstatavo, kad vienintelei Nykos-Niliūno kūrybai tinka Girniaus tezės apie „prasmės žemėje ieškojimą“, jis esąs „[I]abiausiai vakarietis, visiškai atsipalaidavęs nuo bet kokie pavaldėto regionalinio trafareto ir organiškai persiėmęs metafizinė tema“³⁵. Antanas Škėma traukėsi nuo epochos grotesko į antikinio mito

³¹ Jonas Aistis, „Lankininkai“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1953-07-18, p. 1.

³² Stasys Santvaras, „Dailusis žodis ir jo kritikai“, in: *Dirva*, Klivlandas, 1952-09-11, Nr. 37, p. 3.

³³ Aloyzas Baronas, „Trepšėjimas džiūstančioj brastoj“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1953-07-11, p. 1-2.

³⁴ [Alfonsas Nyka-Niliūnas] Bruno Barkūnas, „Aloyzo Barono proza“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1953, Nr. 2, p. 28.

³⁵ Jurgis Blekaitis, „Poezija pakely į Vakarus“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1952-01-26, p. 3.

interpretacijų lauką, apgyvendindamas jame naujus herojus: stilistiškai ir idėjiškai skirtingi Nagys, Nyka-Niliūnas ir Radauskas jo drašioje vizijoje verpia lietuvių poezijos Ariadnės siūlą, sujungdami ją su vakarietiška tradicija³⁶. Kaupas kvietė neišsižadėti vertybinių sprendimų, budriai stovėti lietuvių kultūros sargyboje saugant jos gyvybę³⁷. Los Andželo diasporos žurnale *Lietuvių dienos*, kurio redakcija buvo išleidusi *Žemę*, buvo suteikta tribūna LL redakcijos branduoliui, ir tai tapo proga Nykai-Niliūnui išreikšti pasipiktinimą „oficialiosios literatūros“ dominavimu diasporos dienraščiuose, virstančiu grėsmingu uniformuotu monologu³⁸.

Iš vyresniųjų, literatūros lauko įsivaizduojamą hierarchiją kontroliuojančių veikėjų LL palankiau vertino Vaičiulaitis, jautęs Nykos-Niliūno kaip kritiko potencialą, ieškojęs pastiprinimo skirtingas nuomones derinančiam *Aidų* žurnalui. Jam kėlė pagarbą solidus LL kritikos skyrius, nors paskubomis rašytoje apžvalgoje ir bandė šį įspūdį sumenkinti: „Pati kritika rašytojo talento nepakelia, tik iš jo minta ir sau vardą susidaro“³⁹. Nyka-Niliūnas nelaukė Vaičiulaičio savo sąjungininku, skundėsi dėl cenzūros, tendencingų trumpinimų ir vis prasimušančio pažiūrų siaurumo vertinant literatūrą. Vaičiulaitis nuolat prašė Nykos-Niliūno recenzijų *Aidams*, taip pat tikėjosi, kad šis padės įtraukti į katalikiško kultūros žurnalo įtakos sferą liberalių pažiūrų „lankininkus“ Julijų Kaupą, Algirdą Landsbergį. Vaičiulaitis mėgo pabrėžti savo estetinių pažiūrų atvirumą⁴⁰ (ir nuoseklų įsipareigojimą katalikybei), kuris nesiderino su principine LL nuostata reikalauti griežtesnės literatūrinės atrankos, bet nekreipti dėmesio į pasaulėžiūrinius skirtumus.

Daugelyje spaudos reakcijų į LL Nyka-Niliūnas buvo vienaip ar kitaip paliestas, nes jis atpažįstamas tiek kaip refleksyvus poetas, tiek kaip neatlaidus kritikas, demaskuojantis išėivijos literatūrinio dekadanso apraiškas. Nyka-Niliūnas LL atsikleidė ir kaip vertėjas, Ariadnos Viltrakytės ir Andriaus Sietyno slapyvardžiais paskelbęs Arthuro Rimbaud, Charles'io

³⁶ Antanas Škėma, „Atsakymas Jonui Aisčiui“, in: *Naujienos*, Čikaga, 1953-08-08, Nr. 202, p. 5.

³⁷ Julius Kaupas, „Literatūros lankų klausimu“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1953-08-01, p. 3.

³⁸ „Mes nenorime prieš tremtį kapituluoti“, in: *Lietuvių dienos*, Los Andželas, 1954, Nr. 5, p. 8.

³⁹ Antanas Vaičiulaitis, „Literatūros lankai“, in: *Aidai*, Kenebunkportas, 1952, Nr. 9, p. 419.

⁴⁰ Dėl to sulaukdavo „lankininkų“ pašaipos: „Manausi jau užuodęs ir apskritai Vaičiulaičio redakcinį temperamentą. Bus jis platus savo Aidais: galės į juos žengti, kas tik norės, kaip į bažnyčią ar į bordelį“ (Juozo Girmiaus laiškas ANN, 1950-01-29, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132201, l. 1).

Baudelaire'o, Thomaso Stearnso Elioto, Hanso Carossa'os, Henri Michaux, Paulio Claudelio, Hugo von Hofmannstahlio poezijos vertimų. Tiesa, kai kurie vertimai jam pačiam atrodė skuboti, prie Baudelaire'o ir Elioto vis grįždavo apgailestaudamas dėl ankstesnės publikacijos netobulumų.

Iš korespondencijos aiškėja, kad Elioto poemos *The Waste Land* vertimas buvo gyvai aptarinėjamas – ne vieną stebino vertėjo drąsa imtis tokio komplikuoto kūrinio tik neseniai pramokus anglų kalbos. Landsbergiui tai buvo vienas labiausiai laukiamų LL Nr. 3 tekstų: lietuviška lektūra apsiribojanti publika gausianti tik menką Elioto pasaulėvaizdžio dalį, tačiau vis tiek verta siekti to, kas neįmanoma⁴¹, vertimais plėsti lietuvių metafizinės poetikos pažinimo horizontus. Nagiui, skaičiusiam poemos originalą, neatrodė nepatogu konstatuoti, kad kai kurios vertimo vietos „skamba ir atsiduoda medžiu“⁴². Nagys komentavo ir LL paskelbtą Elioto straipsnio „Tradicija ir individualus talentas“ vertimą: juo galės pasinaudoti tie, kurie įsitrauks į diskusijas dėl Aisčio – esą jame galima įžvelgti Aisčiui taikomą kritikos „strėlę“⁴³. Galbūt turėta galvoje modernistiniams novatoriams palanki Elioto idėja, kad kiekvienas naujas žymus kūrinys keičia visą sistemą, ir nauji poetai neturi būti vertinami pasitelkiant „mirusių kritikų kanonus“⁴⁴. Kėkštas 1953 m. buvo užsimojęs išleisti Nykos-Niliūno verstą Elioto *Nevaisingąją žemę* atskira 32 puslapių knygele, tačiau šio sumanymo atsisakė dėl netikusiai Buenos Airių spaustuvėje surinkto teksto⁴⁵. Elioto kaip konservatyvaus ir visuotinai pripažinto rašytojo, 1948 m. Nobelio premijos laureato, autoritetas buvo reikšminga atrama ginčiuose su vyresniais poetais, nemanančiais, kad kultūros laukas privalo nuolat atsinaujinti. Pats Nyka-Niliūnas dėl intelektualių poteksčių ir daugiasluoksnių metaforų buvo lyginamas su Eliotu, kai kurių pernelyg egzaltuotų poezijos gerbėjų įsivaizduojamoje hierarchijoje jo įvaizdis užėmė kone centrinę poziciją⁴⁶.

⁴¹ Algirdo Landsbergio laiškas ANN, 1954-01-14, in: „Labai lauksiu parašant“: Algirdo Landsbergio laišakai Alfonsui Nykai-Niliūnui“, pateikė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, in: *Metai*, Vilnius, 2015, Nr. 12, p. 115.

⁴² Henriko Nagio laiškas ANN, 1954-02-22, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95698, l. 2.

⁴³ Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, [s. d.], in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-105089, l. 1.

⁴⁴ „Vien tik prisiderinti reikštų naujam menų veikalui, iš tikrųjų, visiškai nesiderinti; jis nebebūtų naujas ir dėl to nebūtų menų kūrinys“ (Thomas Stearns Eliot, „Tradicija ir individualus talentas“, iš prancūzų kalbos vertė J. B., in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1953, Nr. 3, p. 17).

⁴⁵ Juozo Kėkšto atvirlaiškis ANN, 1953-12-28, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-133179.

⁴⁶ Pradedančioji poetė Aušra Bendoriūtė 1952-10-30 laiške Nykai-Niliūnui skelbė, kad jis esąs didžiausias visų laikų poetas po Elioto; žr. *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-P70172, l. 1.

Poleminėse kovose su oponentais Nyka-Niliūnas niekada nemėgino remtis savo kaip poeto reputacija, kūrybos ir kritikos bei žurnalo rengimo sferas jis buvo griežtai atskyręs. Jo įsitikinimu, kritiko žvilgsnis turi išlaikyti objektyvią distanciją literatūrinio gyvenimo atžvilgiu, akademinio eksperto nešališkumą⁴⁷. Vis dėlto jo reputacija tarp intelektualaus diasporos jaunimo tvirtėjo, jo kūrybą nagrinėjo ateitininkų ir „santariečių“ vasaros stovyklų lankytojai, o „Santaros-Šviesos“ ideologas Vytautas Kavolis buvo įtraukęs Nyką-Niliūną į rinktinį „nepriklausomų žmonių“, lėmusių intelektualinę lietuvių visuomenės evoliuciją, sąrašą⁴⁸. Dėl to, kad nėra identifikuoti visi slapyvardžiais pasirašinę LL bendradarbiai (ypač Vakarų autorių kritinių tekstų vertėjai), iki šiol sunku įvertinti Nykos-Niliūno plačiašakės veiklos mastą (žinoma, kad jo poezija pasirodė trijuose žurnalo numeriuose, buvo identifikuota 12 recenzijų), o jo vaidmenį tarp LL redaktorių galima rekonstruoti atsižvelgiant į korespondenciją su kitais „lankininkais“. Jis pats vėliau teigė, kad LL medžiaga buvo derinama kolektyvinėmis jo, Bradūno ir Kėkšto pastangomis, kartais atsiklausiant Girniaus, o Nagio nebuvo teiraujama dėl abejotinos medžiagos publikavimo, pastarojo „vaidmuo žurnalo redakcijoje buvo grynai nominalinis“⁴⁹. Tai paaiškintų, kodėl ambicingas ir emociškai pažeidžiamas Nagys jautė nuoskaudą, kad buvo laikomas „prašalaičiu“, turėjo nusileisti konkurencinėje kovoje dėl pripažinimo modernistinės poezijos ir literatūros kritikos lauke. Bradūnas tokios dramos nepatyrė, nes nelaikė savęs modernistiniu poetu, o nusivylimą LL projektu jam ilgam laikui (1961–1982) kompensavo *Draugo* laikraščio šeštadieninio kultūros priedo (kuris visą LL leidimo laikotarpį buvo laikomas kovos dėl hierarchinio iššventinimo pagrindiniu priešininku, konservatyviosios „reakcijos“ centru) sėkmingo redagavimo istorija.

Apskaičiuotos ir emocinės išdavystės: santykiai su Bradūnu ir Nagiu. Įsitraukęs į ekspertinius ginčus dėl kūrinių vertės ir formuodamas LL redakcinę politiką, Nyka-Niliūnas išprovokavo savo recenzijomis užkliudytų rašytojų polemiką ir tikėjosi bendražygių solidarumo. Iškėlus griežtus estetinius reikalavimus, teko juos taikyti smulkėjančiame diasporos literatūros lauke, prie kurio konjunktūros taikėsi net pripažinti rašytojai.

⁴⁷ Jo kritines pažiūras apibendrina tezė, kad „[k]ritikas nėra nei sodininkas, nei daržininkas, tik vaisių kokybės ekspertas“ ([Alfonsas Nyka-Niliūnas] Leonas Miškinas, „Henrikas Nagys arba *Saulės laikrodžiai*“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1953, Nr. 2, p. 25).

⁴⁸ Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 307.

⁴⁹ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, p. 347 (1992-05-01).

Sąžiningi kritikai negalėjo sau leisti tokios prabangos, kaip Eliotas, kuris, imdamasis vertinti turtingą anglakalbės literatūros tradiciją jautėsi autoritetingai kalbėdamas tik apie tuos autorius, kurie jam darė įtakos ir kuriuos jis mėgo⁵⁰. Susitaikęs su siaurėjančiu kūrybos akiračiu, Nyka-Niliūnas stengėsi neleisti, kad LL virstų pernelyg tipišku diasporos sąlygomis „šeimynišku“ žurnalu, skirtu saviškių nuopelnams iškelti ar asmeninių sąskaitų suvedinėjimui⁵¹.

Sudarinėjant *Žemės* antologiją, Bradūnas atrodė esąs „idealus redaktorius“⁵², 1945–1948 m. jau įgijęs patirties rengdamas *Aidus* Miunchene. Bradūno paveikslas Nykos-Niliūno dienoraštyje neišsamus, galbūt paaiškintinas savicenzūros intencija, turint galvoje, kad tuo metu, kai šie egodokumentai buvo publikuoti, Bradūnas tebebuvo aktyvus kultūros lauko dalyvis, nenorėta su juo gadinti santykių, atskleidžiant, kas iš tikro buvo galvojama. Spausdintas, kolektyviniam skaitytojui prieinamas dienoraštis žanro aspektu labai skiriasi nuo rankraščinio: jis yra „savaržytas ateities, nulemtos tipografijos priemonių“; redaguotas ir kitaip pakeistas dienoraštis tampa „savęs paties (pirminės būsenos) šešėliu“⁵³. Skaitant Nykos-Niliūno dienoraštį gali susidaryti įspūdis, kad poetas turėjo vargo derindamas interesus su Nagiu ir Kėkštu, bet su Bradūnu lengvai sutardavo, rasdavo „abiems priimtina *modus vivendi*“⁵⁴.

Laiškuose Girniui Nyka-Niliūnas pateikė ne tokią pozityvią kolegų charakteristiką – nurodė, esą jis visiškai netinkamas lyderio vaidmeniui. Bradūnas charakterizuotas kaip bailus žmogus, drebantis dėl valdžios bei vyskupų reakcijos ir Girniaus rašytame *Žemės* įvade cenzūruojantis menkiausias politines užuominas⁵⁵; jam faktiškai užleistas žurnalo redagavimas,

⁵⁰ Thomas Stearns Eliot, „Kritikuoti kritiką“, iš anglų kalbos vertė Dalia Čiočytė, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, d. 1, p. 133.

⁵¹ Pasak vėlesnės kartos egzodo kultūros tyrėjos, išėivijos kritika nuo anglakalbės apskritai skiriasi tuo, kad čia viskas „sava“ ir „mūsų“, vengiama objektyvumo, linkstama pagražinti bendrąją situaciją ir tuščiažodžiaujant sureikšminti menkesnės vertės kūrinius; žr. Delija J. Valiukėnaitė, „Išėivijos lietuvių literatūros kritika iš anglo-amerikiečių perspektyvos pažvelgus“, in: *Metmenys*, Čikaga, 1978, Nr. 35, p. 62.

⁵² Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 232 (1949).

⁵³ Philippe LeJeune teorija; žr. Emilija Blockutė, „Alfonso Nykos-Niliūno intelektualinių nuostatų sluoksniai praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio pabaigos – devintojo dešimtmečio vidurio tekstuose, dienoraščiuose ir korespondencijoje“, in: *Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai 2023*, p. 94, <https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2024.6>

⁵⁴ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 291 (1955-06-05).

⁵⁵ ANN laiškas Juozui Girniui, 1950-02-13, in: *KKG*, l. 1.

o jis „neturi ką pasakyti“, nesugeba suformuluoti vienijančios idėjos, kuri jungtų surinktą gana silpną medžiagą⁵⁶; artėjant prie pirmojo numerio išleidimo guodžiamasi, kad Bradūnas rūpinasi „tik techniškais reikalais ir leidiniui jis nėra labai pavojingas“⁵⁷; piktinamasi, kad jo „akiratis yra milimetrinis ir liečiantis tamsos ribą. [...] jis nieko neskaito, niekuo nesidomi ir nori būti laikomas žinančiu“⁵⁸; LL redaguojami „amžino konflikto su Kaziu būdu“, skundžiamasi dėl išsekimo iki kraštutinės ribos (*au bout de mes forces*), nes Bradūnas esąs „absoliučiai atsilikęs“⁵⁹. Taigi anksti paaiškėja Bradūno pretenzijos užimti pagrindinio redaktoriaus poziciją, Nykos-Niliūno nuomone, stokojant tam reikiamos kompetencijos, aktualių visuotinės literatūros pokyčių jutimo. Kolegos vertinimai kupini nusivylimo: galima suprasti, kad Nykai-Niliūnui teko įveikti ne tik konservatyviosios reakcijos jėgas, bet ir kuo platesnę kūrybinių jėgų koaliciją buriančio Bradūno polinkį į kompromisus.

Atrodo, kad „bailus ir tamsus“ Bradūnas LL žurnale vis dėlto atliko stabilizuojantį ir reformistinį įkarštį slopinantį vaidmenį, neleido priešpriešai su diasporos „oficialiosios literatūros“ sparnu virsti atviru konfliktu. Bendražygių pasipiktinimą kėlė Bradūno mėginimai spaudoje kalbėti kolektyvo vardu, tapti įgaliotuoju „žemininkų“ kartos atstovu, švelninančiu radikalesnes pozicijas. Nykai-Niliūnui nepatiko, kad kilus nesutarimams su Nagiu Bradūnas demonstruodavo skeptišką požiūrį, strategiškai apskaičiuodavo kiekvieno sprendimo vertę. Apie tai, kad „lankininkai“ niekad negalėsia susikalbėti, Nyka-Niliūnas skelbė jau 1954 m. rugsėjį, po posėdžio Baltimorėje, pasirodžius LL Nr. 4⁶⁰.

Aštrus susikirtimas su Bradūnu įvyko 1955 m. lapkritį, kai Nyka-Niliūnas visų redakcinio kolektyvo narių sutarimu buvo parengęs vedamąjį straipsnį „Quia nominor leo“, demaskuojantį LRD pirmininko Babrausko negatyvią veiklą, o Bradūnas pasinaudojo veto teise ir užkirto kelią spausdinimui motyvuodamas tuo, kad teksto tonas esąs per šurkštus ir Nagys jam prieštarauja. Nagio nuomone, pateiktas straipsnis buvęs pernelyg „švelnus“, liečiantis vien konkretų sistemos sraigtelį, galiojančios tvarkos palaikytoją – „policininkėlių“, o reikia kritikuoti tuos, kurie Babrauskui va-

⁵⁶ ANN laiškas Juozui Girniui, 1951-03-17, in: KKG, I. 1.

⁵⁷ ANN laiškas Juozui Girniui, 1952-05-17, in: KKG, I. 1.

⁵⁸ ANN laiškas Juozui Girniui, 1952-09-07, in: KKG, I. 2.

⁵⁹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1953-04-28, in: KKG, I. 2.

⁶⁰ ANN laiškas Juozui Girniui, 1954-09-12, in: KKG, I. 2.

dovauja – marijonų kongregacijos dominuojamą „Lietuviškos knygos klubą“, vadinamąją „literatūros inkviziciją“, kontroliuojančią dienraščius, knygų leidybą ir premijų skyrimo komisijas. Nyka-Niliūnas įtarė, kad Bradūnas tikėjosi gauti LRD premiją už rinkinį *Devynios baladės*, todėl nedrįso prisidėti prie konflikto su Babrausku. Lyginant su emociingu, impulsyviu Nagiu, Bradūnas esą „išduoda šaltai ir apskaičiuotai“⁶¹. Pastarasis buvo priverstas neigti Nykos-Niliūno insinuacijos, susidūręs su nuogaštavimais, kad ateityje nebus įmanoma sutarti dėl kolektyvo vardu leidžiamo straipsnio⁶². Girnius pasisakė prieš vedamojo trumpinimą – esą apie Babrausko veiklą „reikia arba visa pasakyti, arba nė neliesti“⁶³, jis norėjo, kad galų gale būtų išreikštas nepasitenkinimas LRD intrigomis – tokia kategoriška laikysena irgi nepadėjo siekti kompromisinės teksto redakcijos.

Girniui rūpėjo priminti Bradūnui, kad vis dar galioja susitarimas dirbti „lygiųjų pagrindu“ ir Bradūnui nedera argumentuoti savo sprendimų ypatinga redaktoriaus atsakomybe. Vis dėlto Girnius žvelgė į „lankininkų“ ginčus iš filosofinės distancijos, lyg jie tiesiogiai jo neliestų – tikruoju LL vedliu jis laikė Nyką-Niliūną, mokydamas jį stoiskai laikytis prieš kolegų pavydą, konstatuodamas egzistencinį absurdą: „Bet gyvenime visada taip yra – kiekviena tikra jėga visada sutinkama, bandant ją priveržti. Čia ir yra vadinosios „gyvenimo kovos“ beprasmybė – eikvoti save tam, kas neverta“⁶⁴.

Nyka-Niliūnas buvo nusivylęs pačia kompromisinių „cenzūros nualintų“ straipsnių idėja. Bradūnas dėl savo „apskaičiuotų išdavysčių“ jam atrodė nebeapatikimas, nuolat rezgantis sąmokslus, galbūt „kombinuojantis“ staigų perėjimą į *Aidų* vyriausiojo redaktoriaus poziciją vietoj Vaičiulaičio⁶⁵. Vis įtaresnis darėsi ir pats Bradūnas: jam atrodė, kad „lankininkai“ slapta tariasi jam už nugaros, norėdami perduoti žurnalo administravimo pareigas *Lietuvių enciklopedijos* leidėjui Juozui Kapočiui. Oficialiame laiške jis teiravosi Girniaus dėl „lankininkų“ „suvažiavimo“ Kenebunkporto kurorte, apie kurį sužinojęs iš Babrausko rašto⁶⁶. Girnius juokais atsakęs, kad Kapočiaus pavedimu LL veikiausiai imsiąs redaguoti žurnalo idėjinis

⁶¹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1955-12-08, in: KKG, I. 2.

⁶² Kazio Bradūno laiškas Juozui Girniui, 1955-11-25, in: LCVA, f. 1803, b. 17, l. 139.

⁶³ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-11-26, in: MLLM, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132254, I. 1.

⁶⁴ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-12-22, in: MLLM, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132256, I. 2.

⁶⁵ ANN laiškas Juozui Girniui, 1956-01-09, in: KKG, I. 1.

⁶⁶ Kazio Bradūno laiškas Juozui Girniui, 1956-09-12, in: LCVA, f. 1803, b. 17, l. 147.

priešininkas Babrauskas, kuris ir rūpinasi skleisti tokius gandus; o jei rimtai, tai Girniaus susitikimas su Kaupu ir Nagiu buvęs atsitiktinis⁶⁷. Bradūnas jautė silpstantį LL kūrybinį potencialą, apgailestavo dėl kolegų užsisklendimo, gąsdindamas, kad netrukus teks palaidoti visas iniciatyvas „dėl mūsų pačių apkiautimo, sustabarėjimo“⁶⁸, neprisiimdamas kaltės dėl ankstesnių vienašališkų sprendimų. LL nuosaikesnė kryptis, kontroliuojamas ir retorinio aštrumo netekęs modernizmas Nykai-Niliūnui siejosi su kultūros nuosmikiu, moraliniu konformizmu: „[p]anorėjome eiti saugesniu keliu, ėmėme vengti „pavojingos“ medžiagos, galinčios pakenkti žurnalo finansams, o laimėjome tik *Draugo* pripažinimą“⁶⁹. LL perspektyvomis nebetikėjo ir pats Bradūnas, norėjęs nusikratyti platinimo ir administravimo pareigų. Bradūno nedžiugino po konflikto su Nyka-Niliūnu jam atitekęs faktinio LL redaktoriaus postas, ir žurnalas liko hierarchiškai nesuvaržytas.

Nagio ir Nykos-Niliūno santykiai LL aktyviuoju laikotarpiu smarkiai kito: Nagys, lyg koks Apšvietos laikų moralistas, besąlygiškai tikėjo kritikos auklėjamąja galia veikti literatūros istoriją, negalėjo išverti be jį palaikančios publikos dėmesio, viešo pripažinimo ženklų, kurių egzodo sąlygomis trūko arba charizmatinio išventinimo sulaukdavo jam visiškai svetimi kūrėjai. Nyka-Niliūnas iš sąjungininko, padedančio kautis su grafomanais, jo supratimu, virto aršiu konkurentu, formuojančiu aplink save įtakos lauką, kuriam esą priklauso tie, kurių negalima įsileisti į LL aplinką – Henrikas Radauskas, Blekaitis, leidėjas Vytautas Saulius. Nykos-Niliūno bandymus nukreipti Nagio nepasitenkinimą ir agresyvią retoriką prieš literatūros „kandis“ keitė sarkazmas iš desperacijos, kad Nagys neranda sau vietos tarp „žemininkų“, įsivaizduoja esąs atstumtasis, nuo kurio slepiama LL estetinė orientacija, į žurnalą patenka netinkamų žmonių publikacijos ir dėl to smukdomas LL kaip bekompromisio modernistinės kultūros leidinio prestižas.

„Lankininkams“ dar tik pradėjus kurtis naujame žemyne ir susidūrus su „dryžuotom kelnėm apsımovusių literatūrinių „diedukų““ dominavimu tarp išseivių, Nagys reikalavo kuo skubiau išleisti „aštrų, žiaurų ir teisingą“ žurnalą⁷⁰. Net ir *Žemės* antologijos (Nagio vadinamos almanachu) idėja jam

⁶⁷ Juozo Girniaus laiškas Kaziiui Bradūnui (kopija), 1956-09-17, in: *LCVA*, f. 1803, b. 17, l. 148.

⁶⁸ Kazio Bradūno laiškas Juozui Girniui, 1956-09-12, in: *LCVA*, f. 1803, b. 17, l. 147.

⁶⁹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1958-03-25, in: *KKG*, l. 1.

⁷⁰ Henriko Nagio laiškas Kaziiui Bradūnui, 1950-11-28, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-105014, l. 1.

buvo priimtina tik tuo atveju, jei neįmanoma išleisti savo žurnalo⁷¹ ir tenka priklausyti nuo Vaičiulaičio redakcinės malonės kompromisų suvaržytuose *Aiduose*. Nagys 1951 m. buvo iškėlęs idėją Monrealyje leisti literatūrinį laikraštį, tačiau vėliau įsitikino šio sumanymo bergždumu. Impulsyvus potetas viską matavo meilės ir neapykantos kriterijais, abiem atvejais hiperbolizuodamas, iki visuotinių mastelių išpūsdamas savo entuziazmą, kovas ir nuoskaudas. Džiaugdamašis žurnalu, teigdamas, kad tai tiesiog gyvybiškai būtinas kultūros reiškinys⁷², jis reikalavo kategoriško solidarumo, pergyveno dėl to, kad jo poezija idėjiškai neatliepia tų pačių filosofinių temų, kurias gvildeno Nyka-Niliūnas, sunkiai telpa į „žmogaus prasmės žemėje“ formulę, kurią kaip kartos skiriamąjį ženklą apibendrina Girnius.

Kilus nepasitenkinimui dėl prancūzų poeto komunisto Louis Aragono eilėraščio vertimo ir kito žymaus politiškai angažuoto poeto Paulio Éluardo nekrologo (LL, Nr. 2), Nagys pasisakė už kolektyvinę atsakomybę, nors visas kritikos strėles į save jau buvo nukreipęs Kėkštas. Nagys nuolat kritikavo „neatvirą ir užsislėpusį“ Nyką-Niliūną, priekaištaudamas, kad jis visada noris būti teišus, likti pats sau autoritetas. Ypač Nagį piktino Nykos-Niliūno parengtas, bet kolektyvo vardu skelbtas polemiskas vedamasis⁷³, apie kurio tezes jis nebuvo informuotas. Nagys apgailestavo, kad straipsnyje užsimojama prieš poetą, kuris nuo jaunystės buvo gero skonio mokytojas, estetiinių vertybių orientyras: „prieš Kossu šitaip pasišvaistant išeiti nederejo“⁷⁴. Jis jautėsi išpareigojęs Aisčiui ir negalėjo atleisti Nykai-Niliūnui, grasinusiam nustumti tarpukario poezijos „dievus“ nuo užtarnautų pjedestalų. Tokį sentimentalų lojalumą, kiekviena proga parodant, kad nesutinkama su LL vedamųjų straipsnių retorika, Nyka-Niliūnas laikė bendros estetinės programos išdavyste. Nagio požiūriu, būtent jis buvęs solidarus ir lojalus, „pasirengęs muštis už kiekvieną Lankų žingsnį ir atsikvėpimą“⁷⁵,

⁷¹ Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, 1951-03-19, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-105017, l. 1.

⁷² „Todėl ir man ‚Lankai‘ yra kaip gelbėjimosi ratas, kaip žemės (tikros, savos) gabalas po kojom“ (Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, 1953-10-19, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-108272, l. 1).

⁷³ H. B. S., „Septyni prieš Tebus: Jono Aisčio ir k. žygis prieš L. Lankus“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1953, Nr. 3, p. 25–27.

⁷⁴ Henriko Nagio laiškas ANN, 1954-02-22, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95698, l. 2.

⁷⁵ Henriko Nagio laiškas ANN, 1953-08-03, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95697, l. 1.

o solidarumo imperatyvą pažeidinėjo Nyka-Niliūnas, pernelyg įsipareigojęs snobiškai savo bičiulių aplinkai, net suteikęs Radauskui „žemininkų“ kartos pirmtako vaidmenį.

Protestuodamas prieš tai, kad Nyka-Niliūnas tapo dominuojančia LL figūra, Nagys skelbėsi pasitraukęs iš redakcinio kolektyvo, tačiau tai tebuvo tušti grasinimai. Nyka-Niliūnas ragino ieškoti atsarginio plano tam atvejui, jei Nagio trukdymai taptų nepakeliami. Jis siūlė personalizuoti LL redakcijos instituciją ir taip išsklaidyti gandus apie užkulisines kovas dėl įtakos: kiekvieną numerį redaguotų vis kitas redakcinio kolektyvo narys, prisimdamas atsakomybę už žurnalo turinį ir idėjinę kryptį⁷⁶. Kartojosi Nagio retoriniai išpuoliai prieš Blekaitį ir Radauską – taip jis keršijo už kritiškas savo kūrybos recenzijas, nenorėjo pripažinti jiems vertinimo teisės; jo įsivaizdavimu, Blekaitis tiesiog adoravo Radauską, iškeldamas jį kaip grynosios poezijos etaloną; Nyka-Niliūnas tapo patogiu išpuolių taikiniu, nes draugavo su Blekaičiu ir Radausku, palaikė jų intencijas publikuoti tekstus LL. Nagys neslėpė kritinio požiūrio į „snobą“ Radauską ir nuo kolegų „lankininkų“, sulaukdamas ironiškų atsakymų⁷⁷; jei kas drįsdavo pagirti šių dviejų Nagio idėjinių priešininkų kūrybą, ilgam užsitraukdavo jo nemalonę. Nyka-Niliūnas ilgainiui perprato Nagio elgesio motyvus, stengėsi (ne visada sėkmingai) jo nuoskaudų ir kompleksų sustiprintą kritinę energiją nukreipti žurnalui palankia linkme.

Ne visos Nagio publikacijos LL atitiko Nykos-Niliūno įsivaizduotos „estetinių vertybių gradacijos“ principus. Panegirinio tono Bradūno *Devynių baladžių* interpretacija jam užkliuvo dėl „klastojamo „modernumo““; Nagio vertinimuose vis labiau kliuvo, kad jis niekaip negali apsieiti „[b]e naivios ir nieko nesakančios tuštybės, be nieko nesakančių klišių“⁷⁸. Kritikuodamas Nagys prarasdavo saiką, lengvai įsikarščiuodavo, griebdavosi asmeniškų išpuolių prieš oponentus. Nyka-Niliūnas ragino atmesti Nagio rašytą Barono romano *Užgesęs sniegas* recenziją, nes savo malonumui nedera triuškindi visų, kam priskirtina grafomano etiketė⁷⁹. Girnių pastaroji

⁷⁶ ANN laiškas Juozui Girniui, 1954-03-15, in: KKG, I. 1.

⁷⁷ „Sakai, kad ta [Radausko] strėlė į dangų gana sulinkusi. Aišku, kad jis nė kiek nepagerėjo nuo Freiburgo laikų, ale kai literatūra šitaip bendrai suubagėjo, tai dabar man ta knyga ne tiek jau užu širdies stveria: vis mat literatūra. Prastesnė už Sirijos Girą, ale vis mat. O Sirijos Giras man tai nepeik“ (Juliaus Kaupo laiškas Henrikui Nagiui, [s. d.], in: MLLM, J. Kaupo f., GEK-113086, I. 1).

⁷⁸ ANN laiškas Juozui Girniui, 1957-04-07, in: KKG, I. 1.

⁷⁹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1954-05-14, in: KKG, I. 1.

recenzija „įsiutino savo nematymu savyje, kam taip akis budri kituose“⁸⁰: rašytojų bendruomenei susipriešinus, reikėjo rimčiau pasverti kritinius argumentus, apgalvoti dėmesio prioritetus, kad neigiama recenzija netaptų papildoma knygos reklama. Vis dėlto pakoreguotas Barono knygos recenzijos variantas pasirodė LL, galutiniame variante tik prabėgomis užsiminta apie „perprodukcijos liga sergančius romanus“ ir žalingą konkursinę reklamą, iškreipiančią vertybinius dėsnius⁸¹. Nevienareikšmių reakcijų sulaukė vienintelis Nagio rengtas kritikos skyriaus vedamasis⁸², tad pats autorius straipsnį atsiėmė pripažinęs, kad tekstas esąs silpnas, ir užleidęs kolegoms polemienio pasisakymo iniciatyvą⁸³.

Peržvelgus korespondenciją matyti, kad Nagys faktiniu LL redaktorium laikė Bradūną, jam siūsdavo savo ir bičiulių (Vytauto A. Jonyno, Eugenijaus Gruodžio) tekstus, tarpininkavo bendraujant su Birute Pūkelevičiūte, kuri iš pradžių buvo pateikusi publikuotinos kūrybos, tačiau vėliau atsiskakė minties ją skelbti LL. Su Bradūnu Nagys derino pageidaujamo turinio klausimus, jo teiravosi dėl vertimų, aptarė jų atranką – pasitikėjo jo skoniu, reiškė susižavėjimą kūryba, ypač rinkiniu *Devynios baladės*. Su Nyka-Niliūnu Nagys karštai ginčijosi, nesutiko pripažinti jam „žemininkų“ kartos charzmatinio autoriteto statuso, tačiau konkrečių pastabų, kaip reikėtų patobulinti vedamuosius straipsnius, nepateikinėjo, susitaikęs su savo kaip opozicionieriaus vaidmeniu: Nykos-Niliūno lyderystę LL kritikos skyriuje jis laikė neteisėta ir kenksminga, nes augant jo įtakai, žurnale atsirado vietos žmonėms, kuriems Nagys jautė antipatiją. Priekaištavo jam, kad „Blekaičio užnugaris lėtai, bet užtikrintai okupuoja Lankus“⁸⁴. Nagys į ginčus įsikišo dėl teksto tematikos tik išskirtiniu atveju – kai Bradūno iniciatyva

⁸⁰ Juozo Girmiaus laiškas ANN, 1954-05-17, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132234, l. 1.

⁸¹ [Henrikas Nagys] Jonas Vakarlis, „Aloyzo Barono trečioji prozos knyga“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1955, Nr. 5, p. 27–28.

⁸² Nykos-Niliūno požiūriu, tai esąs „skandalingai menkas nuvalkiotų frazių ir minčių rinkinys. Tokio dėti negalima, jei nenorime apsijuokti“ (ANN laiškas Juozui Girmiui, 1954-10-07, in: *KKG*, l. 1). Girmius patarė publikuoti straipsnį, nors „nėra jis stipriai originalus“, – esą reikia išsaugoti santykius, vengti įtampos (Juozo Girmiaus laiškas ANN, 1954-11-05, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132238, l. 1).

⁸³ „Dėl to straipsnio [t. y. vedamojo] man ir pačiam nejauku. Žinau, kad prastokai pasirašė. Žurnalistika. Nedėkit“ (Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, 1954-10-19, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-105039, l. 1).

⁸⁴ Henriko Nagio laiškas ANN, 1954-02-22, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95698, l. 1.

1955 m. rudenį redakcinis kolektyvas aptarinėjo vedamąjį, skirtą Babrausko destruktiviai asmenybei, ir nepalaikė Nykos-Niliūno siekio iškelti į viešumą visus LRD pirmininko veiklos užkulsius – Nagio nuomone, LL turėjo, nesiveldami į asmeniškumus, iš esmės kritikuoti visą konservatyviųjų katalikų (pirmiausia marijonų) dominuojamą kultūrinės žiniasklaidos sistemą.

Vėlesniais metais Nagys pastebėjo LL išivyrąjančią apatiją, inerciją, nuosaikią, visiems priimtina retoriką⁸⁵, jautėsi izoliuotas nuo egzodo kultūrinio gyvenimo centrų ir slegiamas emocinės klaustrofobijos. Jis pasisakė už LL išsaugojimą, nepaisant visų nesutarimų; 1961 m. buvo įpareigotas parengti *Literatūros lankų metraštį*, kurį, palaikydamas Girniaus iniciatyvą, turėjo finansuoti „Į Laisvę fondas“, susijęs su „Lietuvių fronto bičiulių“ organizacija. Tačiau buvo nesunku suprasti, kad „lankininkų“ solidarumo deklaracijos tuo metu nebeskambėjo įtikinamai. Septintojo dešimtmečio pradžioje Nagys išitraukė į „Santaros-Šviesos“ kultūrinio aktyvo gretas, tapo organizacijos garbės filisteriu ir tolo nuo Nykos-Niliūno, nepasitikėjusio politiškai angažuotais sąjūdžiais.

Lojalumas ir jo išbandymai: Nyka-Niliūnas bendradarbiauja su Girniumi. Nykai-Niliūnui teko lemiamas vaidmuo įtikinant Girnių prisidėti prie LL kolektyvo. Tai nebuvo paprasta, nes filosofas jautė, kad rizikuoja prarasti didelę dalį sukaupto simbolinio kapitalo veldamasis į konfliktą su politiniais sąjungininkais – krikščionių demokratų grupuote, „organiškos valstybės“ projektuotojais, vadinamaisiais „frontininkais“, kuriems vadovavo Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Susitapatinimas su „žemininkais“ ir bandymas įtvirtinti jų poziciją literatūros istorijoje Girniui buvo lemtingas žingsnis, privertęs jį, labai atsargų ir diplomatišką filosofą, griebtis žurnalistinės polemikos, sukilti prieš konservatyvųjį egzodo kultūros elitą. Girnius prisipažino nedaug išmanantis apie literatūros problematiką, gailėjosi, kad išvis ėmėsi jos idėjinio vertinimo: „poezija jam buvo *sava* [...] tik kaip intelektualinė avantiūra“⁸⁶, atsiremianti į būties problematiką. Jis atliko tarpininko vaidmenį tarp *Aidų* ir LL redaktorių, perspėdamas apie nerimastingas pranciškonų vyresnybės nuotaikas ar net „histeriką“⁸⁷ sužinojus apie „že-

⁸⁵ „Paskutiniai Lankai nepikti, žmonės juos ramiai priima“ (Henriko Nagio laiškas ANN, 1957-06-03, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95706, l. 3); „Pats numeris, mūsų manymu, nėra labai pavykęs, nors išsilaikęs bendram visų kitų lygyje“ (Henriko Nagio laiškas ANN, 1959-04-11, *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95715, l. 5).

⁸⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, p. 418 (1995-01-10–17).

⁸⁷ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1951-01-05, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132211, l. 1.

mininkų“ planus kurti atskirą žurnalą. Vėliau Nyka-Niliūnas neigė gandus apie vieningos ideologijos paieškas ir apibūdino Girnių kaip visavertį „žemininką“ – tokį pat kaip kiti antologijos autoriai, tik rašiusį kitoje srityje⁸⁸.

Girnių ir Nyką-Niliūną siejo abipusis lojalumo ryšys, skatinęs kurti naujas kultūrinės propagandos priemones, padėti po pasaulį išblaškytiems lietuviams išlaikyti savo tapatybę ir kartu atsiliepti į modernybės iššūkius. Dar 1949 m. filosofas siūlė jaunam poetui kooperuotis ir perimti iš Anatolijaus Kairio žurnalą *Naujoji aušra*. Jo įsitikinimu, jūdviejų pastangų būtų užtekę tautinės kultūros leidiniui užpildyti⁸⁹. Įvadas *Žemės* antologijai buvo tiek šalininkų, tiek priešininkų perskaitytas kaip svarbus manifestas, kuriuo mėgintas išreikšti Antrojo pasaulinio karo metais iškilusios poetų kartos kultūrinis stilius, apibendrinta reakcija į ontologinius iššūkius, nors Girnius tiesiog norėjęs parodyti simpatijas tiems, kurie dar nebuvo užsitikrinę pozicijų egzodo literatūros lauke. Dėl narystės LL redakcijos kolektyve Girnius abejojo iki pat pirmojo numerio išleidimo ir vėliau ne kartą prie šių abejonių sugrįždavo: esą be reikalo savo asmeniu apsunkinęs, sukėlęs nereikalingų polemikų, susidūręs su klaidingomis ir iškreiptomis interpretacijomis. Iškilus nesutarimams su kitais „lankininkais“ pabrėždavo, kad jo dalyvavimas LL redakciniame kolektyve neesminis, jo vertinimai neįpareigojantys, todėl jis tegali pasisakyti kaip neutralus arbitras. Vis dėlto lemiamais momentais Girnius palaikydavo Nykos-Niliūno poziciją: buvo jo sąjungininkas ginčiuose su *Aidų* redaktorium Vaičiulaičiu; sutiko, kad reikia kritiškai recenzuoti Mykolo Biržiškos ir Brazdžionio rengtus pirmuosius *Lietuvių enciklopedijos* tomus; pritarė diskusinio vedamojo apie Babrauską spausdinimui; parėmė rotacinio redagavimo idėją ir sutiko administruoti naują LL numerį, Nykai-Niliūnui perėmus redaktoriaus pareigas.

Girnių, besirūpinusių tautinės kultūros likimu egzodo sąlygomis, neramino politinis LL redagavimo aspektas. Jam atrodė, kad Kėkštas pernelyg kairus, nesugebantis pamiršti savo kaip socialistinio pagrindžio veikėjo partitės, net ir neturėdamas blogos valios pateisinąs rašytojus komunistus, o Éluardo nekrologe sulyginęs komunizmą ir humanizmą. Vis dėlto, Girniaus nuomone, politinis aspektas vertinant meno kūrinis negali būti dominuojantis: „reikia ryškiau praveisti distinkciją tarp komunizmo doktrinos

⁸⁸ „Alfonas Nyka-Niliūnas: Pavadinti daiktus tikraisiais vardais“, [interviu], in: *Šiaurės Atėnai*, Vilnius, 1998-02-21, Nr. 7, p. 3.

⁸⁹ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1949-10-04, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132198, l. 1.

ir atskirų komunistų meninės ar apskritai kultūrinės srities laimėjimų⁹⁰. Požiūris į komunistų rašomą literatūrą – pernelyg pavojinga tema, jos imantis galima be reikalo sukurstyti aistras ir padaryti retorinių klaidų, todėl jis patarė Nykai-Niliūnui kol kas nesiimti straipsnio apie poeziją pavergtoje Lietuvoje (atsivėrimą kūrybinei minčiai iš Lietuvos norėjo paskatinti pirmąsias kultūrinio „atlydžio“ tendencijas išvelgęs Bradūnas): „Lengvai gali būti nesuprastas, vėl bus šaukiama apie „išdavimą“, kaip anų Ėluard eilių atveju“⁹¹.

Iš politinio diskurso patirties Girnius perkėlė strateginius samprotavimus, kad reikia burti kuo platesnę, skirtingoms pasaulėžiūrinėms stovykloms atstovaujančią LL palaikymo koaliciją; konservatyviosios reakcijos grėsmė vertė atlaidžiau vertinti liberalus, kairiojo avangardo veikėjus, neapsiriboti siaura literatūros problematika. Girnius buvo suinteresuotas plėsti LL redakcinės kolegijos sąstatą, ypač siekiant atsverti destruktivų emociškai nepastovaus Nagio poveikį – patarė kvieisti prisijungti Kaupą ir Blekaitį⁹², vėliau Kavolį ir Kęstutį Keblį⁹³, Kostą Ostrauską ir Radauską⁹⁴. Siūlydamas redakcinio sąstato plėtimo variantus Girnius galėjo pasiremti savo kaip *Lietuvių enciklopedijos* redaktoriaus, turėjusio suderinti skirtingų bendradarbių tekstus, patirtimi, nors pats sunkiai įsivaizdavo, kokio lygio įtampa tvyrojo tarp kadaise solidarų „žemininkų“. Nyka-Niliūnas prasiarė, kad nepritaria kolektyvo praplėtimo idėjai: „su naujais žmonėmis atsirastų naujų komplikacijų ir taip jau nelabai sklandžiai vykstančiame redagavimo darbe“⁹⁵. Pastarasis LL vertino kaip egzistencinio likimo dokumentą, norėjo išvengti prievolės formuluoti politinius pareiškimus, „apsispręsti akcijai“ kartu su „frontininkais“ ar „santariečiais“.

LL redakcijai atsiųstą Maceinos straipsnį Girnius laikė „nauding[u] šiuo laiku, ir be to, labai gi gyvai parašyt[u]“⁹⁶: svarbu, kad LL autoriumi tapo bendražygis „frontininkas“, taip patvirtintas redkolegijos atvirumas skirtingoms pasaulėžiūroms. Filosofą piktino *Draugo* redaktoriaus Juozo Prunskio pasikėsinimai riboti saviraiškos laisvę, obskurantiški pareiškimai, esą tokie tekstai kaip Nykos-Niliūno recenzija apie Škėmos knygą *Šventoji Inga*

⁹⁰ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1953-08-17, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132227, l. 1.

⁹¹ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1956-12-15, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132272, l. 1.

⁹² Juozo Girniaus laiškas ANN, 1953-09-23, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132228, l. 1.

⁹³ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1958-11-18, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132273, l. 1.

⁹⁴ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1959-03-18, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132304, l. 1.

⁹⁵ ANN laiškas Juozui Girniui, 1958-11-22, in: *KKG*, l. 1.

⁹⁶ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-01-15, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132242, l. 1.

„negali būti dedami žurnale, kurį katalikai redaguoja“⁹⁷, taip pat Babrausko mėginimai riboti *Lietuvių enciklopedijos* pasaulėžiūros horizontą. Girnius stengėsi įtikinti į socializaciją nelinkusį Nyką-Niliūną, kad būtina veikti tarp lietuvių studentijos. Tarp studentų, besirūpinusių LL platintojų paieška, jis minėjo liberalų aktyvistą Kavolį⁹⁸, su kuriuo vėliau ne kartą polemizavo politiniais klausimais. „Frontininkų“ ir „šatrijiečių“ renginiuose 1956 m. Girnius agitavo už LL, nes juk „didesnė pusė jos [t. y. LL redakcinės kolegijos] redaktorių esame frontui [t. y. *Lietuvių frontui*] artimesni“⁹⁹. Laiške Kėkštui Girnius buvo priverstas teisintis, kad jis visai neturįs intereso nukreipti LL politine linkme, jam tik rūpi, kad žurnalas daugiau pasisakytų bendraisiais kultūros klausimais, nes „babrauskinė vidutinybė visur išsiskynijusi“¹⁰⁰.

Kėkštas ir Nyka-Niliūnas įtariai vertino bandymus mobilizuoti „lankininkų“ jėgas politiniu pagrindu, nors ir suprato, kad sunkėjančiomis diasporos sąlygomis vien literatūrai skirtas žurnalas – nepateisinama prabanga. Nyka-Niliūnas puoselėjo žurnalo reformos planus: numatė 25–30 % erdvės skirti filosofijai, menui ir bendrosioms kultūros problemoms; ta proga specialiai Girniaus prašė neliteratūrinio straipsnio¹⁰¹. Apskritai Girnius laikė Nyką-Niliūną tikruoju LL redaktorium, jam siūsdavo įvairius rankraščius, iš kurių pastarasis galėjo pasirinkti spaudai tinkamų tekstų.

Kad ir kaip vertintume literatūros kanono revizijos idėjas, Nyka-Niliūnas nebuvo radikalus avangardistas. Jį veikė ateitininkų ir „Šatrijos“ draugijos paveldas, konservatyvūs autoritetai, atnaujinę poezijos retoriką, tačiau neleidę nukrypti nuo Vakarų klasikinės tradicijos, padėję išlaikyti metafizinius orientyrus katastrofų laikais (tarp jų ir tie, kuriuos jis vertė – Eliotas, Claudelis, Hofmannstahlis). Blekaitis ankstyvojoje recenzijoje nurodė, kad „žemininkų“ idėjiniai tėvai buvo katalikiškų pažiūrų refleksyvūs vizionieriai Jurgis Baltrušaitis ir Oskaras Milašius¹⁰². Veikė ir krikščioniškojo egzistencializmo šalininkas Girnius, siūlęs kritinio etiketo gaires: iškėlus principinį estetinės vertės reikalavimą, nuosekliai jo laikytis; neatstumti potencialių sąjungininkų; stengtis išlaikyti tarpusavio pagarbą ir atvirumą.

⁹⁷ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1954-02-07, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132230, l. 1.

⁹⁸ Juozo Girniaus laiškas Kaziui Bradūnui, 1955-12-31, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-P58272, l. 1.

⁹⁹ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1956-01-31, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132257, l. 1.

¹⁰⁰ Juozo Girniaus laiškas Juozui Kėkštui, 1957-01-04, (kopija), in: *KKG*, l. 2.

¹⁰¹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1956-08-19, in: *KKG*, l. 1.

¹⁰² Jurgis Blekaitis, *op. cit.*, p. 2.

Girnius norėjo išgyvendinti Nykos-Niliūno pamėgtą slapyvardžių praktiką, skatino priimti atsakomybę už savo teiginius, ypač kai kritikuojami vyresnio amžiaus kolegos, negalintys efektingai atsikirsti. Nyka-Niliūnas teisinosi, kad slapyvardžiai gelbsti diskusijai įsismarkavus ir perėjus į nekorektiškas rietenas – bendroji spaudos kultūra tuo metu atrodė smarkiai kritusi: „[j]ei laikraščiai leidžia taip kolytis, tai polemienio pobūdžio straipsnelių tikra ar literatūrine pavarde pasirašinėti beveik negalima“¹⁰³.

Nyka-Niliūnas ir Girnius abu priklausė tiek LL, tiek *Aidų* redakcinėms kolegijoms. Tai paskatino gaudus apie giluminius ryšius tarp šių diasporos kultūrą veikusių žurnalų. Slapyvardžiu prisidengęs Škėma įrodinėjo, kad LL pasirodymas liudijo kritinę reakciją prieš *Aidus*, kuriuose visi bendradarbiavo, bet nebuvo patenkinti pranciškoniškos regulos diktuojamomis „griežtesnėmis pažiūromis“¹⁰⁴. Vienam iš aktyvesnių „lankininkų“ Kaupui Vaičiulaičio redaguoti *Aidai* kėlė nepasitenkinimą dėl kraštutinio santūrumo, nesugebėjimo drąsiai įsiterpti į ginčą dėl kūrybos vertės: visas pozicijas taikantis žurnalas atrodė „tartum literatūros karavano gale iškilmingai riedantis vežimas“¹⁰⁵. Pasaulėžiūrinę diferenciaciją galima redukuoti Kavolio siūlyta formule: LL „užgimė katalikų intelektualų pastangomis išsilaisvinti iš katalikų dogmatikų“¹⁰⁶. Taigi liberalioms idėjoms angažuoto sociologo požiūriu, Nyka-Niliūnas priklausė politiškai laisvai „katalikų intelektualų“ grupei. Vis dėlto Nykos-Niliūno redakcinė strategija nebuvo galutinai išgryninta, joje pasitaikydavo *Aidams* būdingo moralizavimo, ypač vertinant moterų poeziją.

Aistras tarp „lankininkų“ kurstė provokuojanti Pūkelevičiūtės poezija, kurioje Girnius buvo išvelgęs pornografijos elementų, o Nagys karštai gynė, stebėdamasis, kad pažangus filosofas ėmė lygiuotis į *Draugo* laikraščio pamokslininkus¹⁰⁷. Paveiktas Nagio išpuolių prieš Blekaitį ir išvelgęs asmeninį suinteresuotumą ir protekciją, Nyka-Niliūnas pareiškė „griežtai apsisprendęs Pūkelevičiūtės į Lankus neįsileisti, net ir veto teise pasinaudojant“¹⁰⁸.

¹⁰³ ANN laiškas Juozui Girmiui, 1952-11-12, in: KKG, I. 1.

¹⁰⁴ [Antanas Škėma] Neliteratas, „Maištas prieš Aidus“, in: *Atspindžiai*, Čikaga, 1953, Nr. 10, p. 41.

¹⁰⁵ Julius Kaupas, „Apie vidutiniškumą mūsų literatūroje“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1952, Nr. 1, p. 25.

¹⁰⁶ Vytautas Kavolis, „Intelektualų dilema“, in: Vytautas Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sudarė Egidijus Aleksandravičius, Daiva Dapkutė, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 457.

¹⁰⁷ Henriko Nagio laiškas ANN, 1953-08-03, in: MLLM, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95697, I. 1.

¹⁰⁸ ANN laiškas Juozui Girmiui, 1953-10-21, in: KKG, I. 1.

Toks sprendimas sunkiai derėjo su viešai deklaruota nešališka vertybių gradacija. Kitai debutantei, Nykos-Niliūno draugo Blekaičio būsimai su-tuoktinei Aušrai Bendoriūtei, įtakingas redaktorius buvo nuolaidesnis: ji esanti „visais atžvilgiais nepavojinga: nei pornografijos, nei politikos“¹⁰⁹. Taip tarsi apsidraudžiama nuo dogmatikų išpuolių, nuleidžiant aukštai iš-keltą estetinių reikalavimų kartelę, kompromisiškai atsižvelgiant į mora-listų nustatytas „literatūros higienos“ normas. Tai tas pats Nyka-Niliūnas, kurio negąsdino į Šv. Sosto patvirtintą draudžiamų knygų sąrašą įtraukti autoriai ir kuris grasino pasitrauksiantis iš *Aidų* redakcinės kolegijos po to, kai pasitelkiant popiežiaus Pijaus XII autoritetą šio žurnalo anoniminis pa-mokslautojas recenzentams priminė pareigą smerkti „literatūros medumi apteptus nuodus“¹¹⁰.

Nyka-Niliūnas, net ir skatinamas Girniaus, 1958 m. pavasarį atsisakė pasirašyti Kaupo formuluotą plačiai nuskambėjusį kolektyvinį protestą dėl LRD premijos Gražinai Tulauskaitei-Babrauskienei (pagrindinis argumen-tas – pareiškimas labai blogai suredaguotas). Jis stengėsi išlaikyti nepriklau-somą poziciją, užtikrinti estetinio sprendimo autonomiją, jam buvo atgrasi „intelektualinio linčo“ atmosfera, kuria mėgavosi išeivijos laikraščiai. Kita vertus, Nyka-Niliūnas kartu su kitais „žemininkais“ pasirašė Girniaus kur-tą kolektyvinį manifestą¹¹¹, paremdamas kovą prieš kultūroje įsigalinčias vidutinybes. Pasirašė nedvejodamas, nes jis buvo kvalifikuotai parengtas: „ir piktintis reikia mokėti“¹¹².

Vienu iš LL žlugimo ženklų 1959 m. pavasarį Nykai-Niliūnui atrodė tai, kad Girnius nebetikėjo „tolesnio pasilikimo redakcijoje prasmingumu“¹¹³, tačiau netrukus, sužinojęs, kad Girnius kartu su Antanu Mažiuliu įsiparei-gojo rūpintis žurnalo techniniu rengimu ir platinimu, poetas sutiko imtis LL Nr. 9 redagavimo. Nyka-Niliūnas susidarė numerio planą – jame greta Ja-navičiaus (Staniškio) ir Leono Švedo originalios kūrybos, Hölderlino verti-mų turėjo būti išsamus kritikos skyrius (neapeinant ir sovietinėje Lietuvoje išleisto Alekso Baltrūno socrealistinio romano *Tolimi keliai*, tritomės *Lietu-vių literatūros istorijos*), aktualių pasisakymų skyrius ir anketa „Intelektualo

¹⁰⁹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1953-07-14, in: *KKG*, I. 2.

¹¹⁰ J. Sav., „Kataliko kritiko uždaviniai“, in: *Aidai*, Kenebunkportas, 1956, Nr. 5, p. 235.

¹¹¹ „Paspriešinimas kultūriniam nuosmūkiui“, in: *Darbininkas*, Bruklinas, 1958-06-10, Nr. 42, p. 4; taip pat „Paspriešinim kultūriniam nuosmūkiui“, in: *Draugas*, d. 2, Čikaga, 1958-06-14, p. 6.

¹¹² ANN laiškas Juozui Girniui, 1958-05-12, in: *LCVA*, f. 1803, b. 260, l. 1.

¹¹³ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 331 (1959-04-08).

situacija tremtyje“¹¹⁴. Deja, medžiaga buvo renkama sunkiai, o vilčių užtikrinti literatūrinio žurnalo tęstinumą neliko, kai 1959 m. pabaigoje pasirodė „santariečių“ žurnalas *Metmenys*, aprėpęs daug platesnes kultūros, politikos ir visuomeninio gyvenimo analizės sritis.

„Lankininkų“ bendruomenės plėtimas. „Lankininkai“ ieškojo kontaktų su Vakarų modernistiniais sąjūdžiais, svarbi LL publikacijų dalis buvo naujausių tendencijų visuotinėje literatūroje apžvalgos, žurnalo redaktorių amžininkų kūrybos pristatymas. Frankofilas Nyka-Niliūnas ypač domėjosi prancūzų literatūros naujienomis, tačiau jo interesų laukas apsiribojo antikvariniais knygynais ir bibliotekomis, jo korespondentų ratas iš esmės liko lietuviakalbis. Pokario kultūros pasaulis buvo gerokai išsibarstęs, nebuvo tokio centro, koks tarpukariu buvo Paryžius (o iki 1933 m. – Berlynas), nebeliko ir aiškių avangardinės minties koncentracijos taškų (kavinių, kabaretų, literatūrinių leidinių redakcijų ir kt.), pokario egzodo rašytojai neteko ne tik privilegijuoto statuso, bet ir elementarių pilietinių teisių, jautėsi izoliuoti, tik nedaugelis jų lankė paskaitas universitetuose, atkūrinėjo dar prieš karą užmegztus socialinius ryšius.

Vienintelis sėkmingas LL redakcinio kolektyvo pareiškimas siekiant užmegzti dialogą su kitų tautų intelektualais ir taip pabrėžti orientaciją į Vakarų kultūrą – Paryžiuje lenkų emigracijos elito leisto žurnalo *Kultura* (redaktorius Jerzy Giedroyc) „lietuviško“ numerio publikacija, parengta Czesława Miłoszo ir Juozo Kėkšto iniciatyva. Jame paskelbtas Girniaus straipsnis apie lietuvių ir lenkų santykius ir susikalbėjimo galimybes po katastrofos, kai abi tautos prarijo bolševikinis Leviatanas¹¹⁵; Nykos-Niliūno naujausios lietuvių poezijos apžvalga, kur projektuojamo poezijos lauko centre atsiduria egzistencializmo filosofijos paveikti „žemininkai“, išgyvenę kartų „sargybos pasikeitimą“ ir „senojo režimo“ žlugimą, bei su jais susijęs Théophile'o Gautier, Paulio Verlaine'o ir rusų akmeistų mokinys Radauskas¹¹⁶; taip pat lenkų skaitytojams pateiktas Kėkšto atrinktų lietuvių poezijos vertimų pluoštelis ir Miłoszo padėka už Buenos Airėse išleistą jo poezijos vertimų knygą *EPOCHOS sąmoningumo poezija* bei dvasinės giminystės su LL poetais liudijimas¹¹⁷.

¹¹⁴ ANN laiškas Juozui Girniui, 1959-05-24, in: KKG, I. 2.

¹¹⁵ Juozas Girnius, „W poszukiwaniu dialogu polsko-litewskiego“, in: *Kultura*, Paryž, 1955, Nr. 10, p. 49–56.

¹¹⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Najnowsza poezja litewska“, in: *Ibid.*, p. 57–61.

¹¹⁷ Czesław Miłosz, „Pokwitowanie“, in: *Ibid.*, p. 63.

Rašydamas poezijos apžvalgą, Nyka-Niliūnas jautėsi laisvas pateikdamas individualią lietuvių literatūros raidos interpretaciją, nes lenkų skaitytojams kaimynų lietuvių poezija buvo visiškai *terra incognita*.

Rengdami politinę apžvalgą, Girnius su Kėkštu (kuris vertė tekstą į lenkų kalbą) baiminosi, kad straipsnis gali „nepraeiti“ dėl lietuviškos Vilniaus klausimo interpretacijos drastiško tiesumo. Girnius juokavo, kad tautos neišdavė, bet kažin ar lenkai spausdins – pati tema jam pasirodė esanti kvailesnė, nei iš anksto galima buvo pagalvoti¹¹⁸. Neigiamai reakcijai turbūt buvo nusiteikęs ir Kėkštas manydamas, kad *kresų* (prieškarinės Lenkijos pakraščiai) atstovai, sudarantys įtakingą naujosios emigracijos dalį, smarkiai puls žurnalą *Kultura*, gal net kaltins Lenkijos interesų išdavyste¹¹⁹. Kėkštas pasisakė už tiesioginį sąlytį su Europos literatūra ir manė, kad LL neturėtų atsitraukti nuo avangardinių tendencijų po to, kai sulaukė kritikos dėl Antano Škėmos, Jono Meko ir Leono Lėto „ekstravagantiškų“ publikacijų.

Pagrindinis motyvas, skatinęs rašyti, Girniui buvo pareiga savo kartai: „jei visas reikalas kyla iš lankininkų, tebūnie jis ištiesai mūsų praveistas“¹²⁰. Jau vartydamas *Kulturą* ir sulaukęs pirmųjų reakcijų iš lenkų skaitytojų, politinių refleksijų pažėręs filosofas reiškė nuostabą, kad niekas nesipiktina, įsitikino aplink žurnalą susitelkusio liberalaus intelektualinio elito tolerancija¹²¹. Nyka-Niliūnas guodėsi, kad jam sunku buvo rašant apie kolegų poeziją išlaikyti „olimpietišką objektyvumą“¹²². Žurnalui pasklidus ir tarp lietuvių, Nyka-Niliūnas sulaukė priekaištų iš Nagio, kad priskyres Radauskui nebūtų dalykų, nepelnytai jį išaukštines ir susiejęs su „žemininkais“ giminytės ryšiais¹²³. Kėkštas, padrašintas geros valios pareiškimų iš *Kultura* redakcijos, turėjo planų paskelbti ir lietuvių prozos apžvalgą, tačiau Nyka-Niliūnas jo entuziazmą atvėsinio ir buvo sutarta, kad „mūsų proza svetimiešiams nerodytina“¹²⁴. Bradūnas neslėpė nepasitenkinimo dėl vienakryptės

¹¹⁸ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-05-21, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132245, l. 1.

¹¹⁹ Juozo Kėkšto laiškas ANN, 1955-07-30, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-133193, l. 1.

¹²⁰ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-05-21, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132245, l. 1.

¹²¹ Juozo Girniaus laiškas ANN, 1955-12-22, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-132256, l. 2.

¹²² ANN laiškas Juozui Girniui, 1955-05-09, in: *KKG*, l. 1.

¹²³ Henriko Nagio laiškas ANN, 1956-03-25, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-95705, l. 1.

¹²⁴ Juozo Kėkšto laiškas ANN, 1956-08-13, in: *MLLM*, A. Nykos-Niliūno f., GEK-133195, l. 1.

vertybinės orientacijos, o bekompromisis susisaistymas su vienu lenkų poetu (kuris dar visai neseniai deklaruodavo prokunistines pažiūras) kėlė tam tikrą riziką – nemažą poveikį tebedarė iš tarpukario paveldėti tautiniai stereotipai, ginčai dėl Vilniaus, nerimas dėl lenkų kultūrinės įtakos: „su tais savo lenkais Kėkštas visai praradęs saiką. O be to dar kiekviename numeryje Milošas ir Milošas, lyg jis čia būtų koks nors visų mūsų dvasinīs vadovas“¹²⁵. Dėl savo pozicijų įtvirtinimo kovojusiems lietuvių egzodo poetams neakivaizdinis dialogas su lenkų kolegomis atrodė dar pernelyg ankstyva ir rizikinga pastanga rasti sau vietą Vakarų literatūrinio modernizmo topografijoje.

Nykai-Niliūnui, įsijautusiam į LL redaktoriaus vaidmenį, rūpėjo sutelkti originaliausius savo kartos rašytojus. Jis teiravosi naujų tekstų, siūlydavo temas, laukdavo idėjų kaip pagyvinti žurnalą ir domėjosi kaip jį priima skaitytojai. Atsakomasis ryšys buvo būtinas, nepaisant kartais išsprūstančių atsainių pareiškimų: „Mes rašome ne liaudžiai, todėl liaudis gali mūsų ir neskaityti“¹²⁶. Atvirai pasakojo apie LL redagavimo problemas bičiuliui Blekaičiui: skundėsi Nagio pristatytomis recenzijomis, ypač tuo, kad pastarasis, nepasirašydamas tekstų, mėgdžioja specifinį „nykišką“ žargoną¹²⁷. Dėl Nagio laidomų įžeidžių replikų ir viešų įgėlimų spaudoje Nyka-Niliūnas jautėsi nepatogiai prieš Blekaitį, kuris buvo artimas bičiulis – Girnius net siūlė jį, o ne Kėkštą kvieisti į *Žemės* antologiją¹²⁸, o Nyka-Niliūnas numatė jam vietą projektuoto kultūros žurnalo (kuris turėjo pasirodyti kartu su literatūriniu) redkolegijoje¹²⁹. Vis dėlto Nykai-Niliūnui kliuvo pernelyg egzaltuotas Blekaičio recenzijų tonas, kai jis girdamas patikusią knygą tiesiog sumušdavo visus įmanomus „neskoningos panegirikos rekordus“¹³⁰. Bičiulis stengėsi Blekaičiui parodyti daugiau sentimentalaus draugiškumo – dėkodamas už atsiųstą eilėraščių rinkinį *Vardai vandenims ir dienoms*, pabrėžė intymų taktilinį santykį su knyga, nostalgikišką reakciją į joje aidintį prarasto

¹²⁵ Kazio Bradūno laiškas Juozui Girniui, 1956 m. Kalėdos, in: *LCVA*, f. 1803, b. 17, l. 149.

¹²⁶ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1958-07-09, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas* (toliau – *LLTI BR*), f. 122, b. 48, l. 1.

¹²⁷ ANN laiškas Jurgiui Blekaičiui, 1955-01-18, in: *MLLM*, J. Blekaičio f., GEK-101651, l. 1.

¹²⁸ Juozo Girniaus laiškas Kaziui Bradūnui, 1949-12-22, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-104108, l. 1.

¹²⁹ ANN laiškas Juozui Girniui, 1952-02-19, in: *KKG*, l. 1.

¹³⁰ ANN laiškas Antanui Vaičiulaičiui, 1951-02-14, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas: Poetas ir jo pasaulis*, p. 225.

„laiko skambėjimą“, atpažįstamą iš neoromantinės tarpukario lyrikos tradicijos (kuria pats negailestingai demaskuodavo kritinėse recenzijose)¹³¹.

Algirdas Landsbergis, atsiliepdamas į Nykos-Niliūno nuogaštavimus dėl stagnuojančio literatūros lauko, iškėlė mintį LL paskelbti „simpoziumą“ literatūrine tema, pakviečiant dalyvauti ir „reakcinius“ kritikus¹³². Pastarasis siūlymas iš dalies buvo realizuotas tik paskutiniame LL numeryje 1959 m., kai publikuota literatūrinė anketa su įvairioms ideologinėms stovykloms priklausančių intelektualų pasisakymais. Landsbergis, nuolat atsiprašinėjęs dėl vėlavimų ir laiko stokos rengiant naujus straipsnius, buvo žurnalo principinės reformos šalininkas: skatino įsivesti teatro, kino skyrius, aptarti aktualias knygas kitomis kalbomis, labiau apgalvoti žurnalo struktūrą, nes „žurnalo konstrukcija truputį primena romantišką poemą“¹³³; nerimaudamas dėl tolydžio švelnėjančio LL recenzijų tono, kvietė Nyką-Niliūną parengti pastarojo dešimtmečio kritikos antologiją¹³⁴; siūlė drąsiau pasitelkti diplomuotą literatūrologą Rimvydą Šilbajorį, estų intelektualus Ivarą Ivaską ir Aleksį Rannitą¹³⁵. Nyka-Niliūnas vertino Landsbergį kaip prozininką ir apžvalginių straipsnių apie Vakarų dramaturgijos tendencijas autorių – jį stebino individualus stilius, „žodis, laisvas nuo tradicinio mūsų prozininkams įvairiaprasmio provincializmo, – sugestyvus, sąmoningas ir nepriklausomas“¹³⁶.

Landsbergis kūrybinio kelio pradžioje veikė kaip *Žvilgsnių* grupės, radikalesnio už *Žemę* jaunų modernistų sambūrio, narys. Joje išsiskyrė Jonas Mekas, kuris 1951 m. atsisakė Bradūno siūlymo prisidėti prie LL, nes jautė negalįs idėjiškai pritapti prie „šatrijječiams“ artimos spaudos, skelbėsi esąs atsakingas prieš kitus bendražygius ir kartu saugąs savo kūrybinę autonomiją¹³⁷. Ilgainiui Mekas savo nusistatymą pakeitė ir siuntė Nykai-Niliūnui

¹³¹ „[P]oezijos knyga visuomet yra laiškas žmogui. Taigi, atsiverti, palieti akimis ir rankomis ženklus, ir imi eiti vingiuotais fantasmagorijos takais: ir sodas prie Nemuno tuomet plačiai atidaro vartus“ (ANN laiškas Jurgiui Blekaičiui, 1954-09-21, in: *MLLM*, J. Blekaičio f., GEK-98779, l. 1).

¹³² Algirdo Landsbergio laiškas ANN, 1953-06-03, in: „Labai lauksiu parašant“: Algirdo Landsbergio laiškai Alfonsui Nykai-Niliūnui“, p. 112.

¹³³ Algirdo Landsbergio laiškas ANN, 1953-10-21, in: *Ibid.*, p. 114.

¹³⁴ Algirdo Landsbergio laiškas ANN, 1957-06-26, in: *Ibid.*, p. 118.

¹³⁵ Algirdo Landsbergio laiškas ANN, 1959-08-19, in: *Ibid.*, p. 121.

¹³⁶ ANN laiškas Algirdui Landsbergiui, 1957-06-04, in: *MLLM*, A. Landsbergio f., GEK-108441, l. 1.

¹³⁷ Jono Meko laiškas Kaziui Bradūnui, 1951-01-25, in: „Niekados neieškojau išorinės formos, tik vidaus“: Jono Meko laiškai Kaziui Bradūnui ir Alfonsui Nykai-Niliūnui“, parengė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, in: *Metai*, Vilnius, 2022, Nr. 12, p. 78.

kritišką Aisčio rinkinio *Sesuo buitis* recenziją, žadėjo duoti krūvą Leono Lėto eilėraščių, „kurie sukels nemažą triukšmą tarp mūsų pelėdgalvių rašytojų“¹³⁸. Mekas norėjo pasukti LL avangardo kryptimi, o Nyka-Niliūnas Landsbergiui skundėsi, kad dėl keturvėjiškos stilistikos eilėraščių paleidimo į viešumą redakcijoje buvęs „kone nulinčiuotas“¹³⁹. Nepasitenkinimą Lėto stilistiniais eksperimentais reiškė ir kitas LL redakcinio kolektyvo narys Girnius, apgailestavęs, kad neturėjo galimybės peržiūrėti žurnalo vardu teikiamą medžiagą: „Tačiau nebūčiau galėjęs sutikti su Lėto dėjimu, nes po jo iš viso prarandame teisę bet kokiai kritikai“¹⁴⁰. Vis dėlto Nyka-Niliūnas tiek pasitikėjo Meko literatūrinio skoniui, kad kvietė jį bendradarbiauti ne tik LL žurnale, bet ir savo kontroliuojamame *Aidų* žurnalo literatūros kritikos skyriuje¹⁴¹. Jį turbūt stebino entuziastingas Meko tikėjimas Amerikos meno renesansu, agrarinio patriotizmo klišės tiražuojančių poetų kritišką vertinimą. Žodis „kosmopolitas“ Mekui skambėjo kaip komplimentas¹⁴², nepaisant to, kad pats aptariamuoju laikotarpiu jau buvo pagarsėjęs regioninio kolorito eilėraščių knyga *Semeniškių idilės* ir daugeliu tekstų bei filmų liudijo nepagydomą tėvynės nostalgiją.

Tarp literatūros maištininkų išsiskyrė Škėma, daug eksperimentavęs su skirtingais žanrais, vertinęs Nyką-Niliūną kaip drąsų poetą, klausęs jo kaip redaktoriaus patarimų. Škėma siekė tapti profesionaliu rašytoju, tačiau jautė nepasitikėjimą savimi, laukė padrašinimo, dėmesingai priėmė kritiką. Nyka-Niliūnas jį įtikinėjo, kad LL pirmojo numerio sukeltas triukšmas – literatūrą atnaujinantis reiškinys, leidžiantis išsiskirti iš pataikautojų prastam skoniui minios, o prieštaraujančius „balsus iš tamsos“ galima nutildyti solidarėmis pastangomis: „Ir garbink Dievą, Škėma, jei Tavo dalykas piktina „visuomenę“. Tai reiškia, kad jis nėra vidutinis“¹⁴³. Kritikuodamas dramoje *Pabudimas* pasitaikančias „retušuotinas aktualijas ir žurnalizmo bakterijas“, Nyka-Niliūnas skatino Škėmą draminius konfliktus vertinti „ramiu (sofoklišku) žvilgsniu, arba taip, kaip gamta žiūri į žlungančius savo

¹³⁸ Jono Meko laiškas ANN, 1952-05-20, in: *Ibid.*, p. 82.

¹³⁹ ANN laiškas Algirdui Landsbergiui, 1953-07-13, in: *MLLM*, A. Landsbergio f., GEK-133519, l. 1.

¹⁴⁰ Juozo Girniaus laiškas Kaziuui Bradūnui, 1953-06-08, in: *MLLM*, K. Bradūno f., GEK-104113, l. 1.

¹⁴¹ ANN laiškas Jonui Mekui, 1953-03-23, in: *Alfonas Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, p. 160–161.

¹⁴² Jono Meko laiškas ANN, 1952-10-26, in: *Ibid.*, p. 224.

¹⁴³ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1953-01-01, in: *LLTI BR*, f. 122, b. 48, l. 1.

daiktus¹⁴⁴, t. y. vengti egzaltacijos, siekti išraiškos natūralumo, nepataikau-
ti publikai, kurią pirmiausiai traukia emociniai dirgikliai.

Diskutuodamas su Škėma apie moralistus šokiruojančias scenas, kurių, kaip kraštutinių, ribinių patirčių, gausėjo modernizmo literatūroje, Nyka-Niliūnas patarė laikytis estetikos dėsnių, mokytiis vaizduoti autentišką būties atsivėrimą iš tapybos: „viskas literatūroje turėtų būti visiškai nuoga, tik nuogumo sąvoka šiuo atveju turėtų tilpti estetinių sąvokų sistemoje: pvz. Renoiro besimaudančiųjų nuogumas“¹⁴⁵. Tai buvo novatoriškas požiūris, prisiminus, koks pasipiktinimas kilo, kai Nyka-Niliūnas pateisino imoralistinę Škėmos kūrybą išskeldamas estetiką virš moralinių sankcijų: „Tikras meno kūrinys negali būti nemoralus, kaip stovintis už tikrovės, taigi, ir už moralės ribų. Ir atvirkščiai, silpnas kūrinys visuomet yra tam tikra prasme nemoralus, kaip prieštaraujantis tiesai“¹⁴⁶.

Susirašinėdamas su Škėma Nyka-Niliūnas atskleidė ir savo kaip redaktoriaus nuosaikią, kompromisinę strategiją. Sutikdamas spausdinti LL ištrauką iš romano *Balta drobulė*, kuris šiandien laikomas bene svarbiausiu egzodo prozos kūriniu, jis vis dėlto išreiškė „co-redaktorių“ nuogastavimą, kad „kai kurios šio fragmento vietos esančios kiek per aštrios“, tad prašė leidimo išbraukti keletą sakinių – pilną tekstą autorius galėsias pateikti leisdamas knygą¹⁴⁷. Be to, Nykai-Niliūnui užkliuvo pavadinimas *Balta drobulė* – jo nuomone, *Keltuvas* „daugiau sakė tematiškai“¹⁴⁸. Nepaisant drąsos ginti aukščiau moralės dogmų iškilusią kūrybą, Nyka-Niliūnas atsižvelgė į šeštojo dešimtmečio Amerikoje galiojusį spaudos etiketą, kuris tebebuvo suvaržytas. Sveikindamas Škėmą su dramos *Pabudimas* knyagine publikacija, Nyka-Niliūnas minėjo patriotinį šio įvykio aspektą, svarbų pareiškimą, „kad mes dar iš tiesų galime rašyti“¹⁴⁹. Šiuo giluminiu „patriotizmu žemei“ Nyka-Niliūnas grindė ir savąją vertybių gradaciją. Stengdamasis vertinti kūrinius iš universalios vakarietiškos distancijos, jis vis dėlto gebėjo pasidžiaugti gyva lietuvių literatūros tradicija ir sielojosi dėl jos nesėkmių.

¹⁴⁴ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1954-01-24, in: *Ibid.*, l. 2.

¹⁴⁵ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1954-10-05, in: *Ibid.*, l. 1.

¹⁴⁶ [Alfonso Nyka-Niliūnas] Andrius Sietynas, „A. Škėmos eksperimentas“, in: *Literatūros lankai*, Buenos Airės, 1953, Nr. 3, p. 29.

¹⁴⁷ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1955-08-10, in: *LLTI BR*, f. 122, b. 48, l. 1.

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ ANN laiškas Antanui Škėmai, 1957-02-12, in: *Ibid.*, l. 1.

Išvados. Iš bendraamžių lietuvių egzodo rašytojų sudarytam LL žurnalo redakciniam kolektyvui reikėjo, kalbant Pierre'o Bourdieu terminologija, susitaikyti su vis intensyvesnės konfrontacijos siauros skalės kultūros lauke sąlygomis. Atsižvelgiant į vadinamosios „oficialiosios literatūros“ rašytojų įtaką ir bendruomenėje susiformavusios socialinės hierarchijos slėgį, buvo pasirinktas redakcinio kolektyvo kaip nehierarchinės struktūros modelis. LL redakcijos archyvas neišlikęs, todėl galima remtis tik reakcijomis to laiko spaudoje, redaktorių tarpusavio korespondencija ir Alfonso Nykos-Niliūno publikuotais dienoraščio fragmentais.

Maždaug iki 1955 m. Nyka-Niliūnas buvo neformalus žurnalo strategas. Siekdamas literatūros lauko atsinaujinimo ir „estetinės vertybių gradacijos“, jis siekė iš naujo įvertinti tarpukariu įsitvirtinusių neoromantinę tradiciją, apgailestavo, kad lietuvių rašytojai intelektualiai skursta atsiriboję nuo pasaulinių avangardo revoliucijų. Pirmuosius LL numerius Nyka-Niliūnas sudarinėjo bendradarbiaudamas kartu su Kaziu Bradūnu, nors privačioje korespondencijoje guosdavosi, kad pastarasis esąs pernelyg atsargus, neseka visuotinės literatūros tendencijų. Nyka-Niliūnas išvertė ir LL paskelbė Vakarų modernistinės poezijos pavyzdžių – amžininkai ypač vertino Thomaso Stearnso Elioto poemos *The Waste Land* vertimą ir tai, kad remiantis šio poeto autoritetu buvo priminta: kiekvienas vertingas literatūros kūrinys keičia iki tol galiojusią „kanonizacijos“ sistemą.

Su kai kurių Nykos-Niliūno vertinimų formuluotėmis nesutiko Bradūnas, o Henrikas Nagys nenorėjo taikstyti su Nykos-Niliūno siūloma radikalia literatūros kanono revizija, siekė apginti, jo nuomone, nekorektiškai užsipultą tarpukario jaunosios kartos poetinio skonio formuotoją Joną Aistį. Nagys reiškė nepasitenkinimą dėl to, kad kolegos jį patį degradavo iki autsaiderio pozicijos, suteikdami neteisėtų privilegijų Nykos-Niliūno bičiuliams Jurgiui Blekaičiui ir Henrikui Radauskui. Su Bradūnu Nyką-Niliūną supriešino 1955 m. įvykęs incidentas, kai LL nebuvo publikuotas pastarojo parengtas vedamasis, demaskuojantis LRD pirmininko Benedikto Babrausko veiklą – Nyka-Niliūnas interpretavo Bradūno veiksmus kaip racionaliai apskaičiuotą išdavystę ir po šio įvykio laikėsi pesimistinės nuostatos dėl žurnalo ateities. Filosofas Juozas Girnius prisidėmė patarėjo ir arbitro vaidmenį, stengėsi demonstruoti lojalumą Nykai-Niliūnui. Nyka-Niliūnas siekdamas efektyvios LL strategijos, dažnai rėmėsi Girniaus kaip politinio veikėjo patirtimi: siekė mobilizuoti kiek įmanoma platesnę koaliciją, laikytis diskusinio etiketo, vertinti situaciją iš platesnės kultūros (o ne vien literatūros) kritiko perspektyvos.

Nyka-Niliūnas ne kartą yra pabrėžęs, kad visos ideologijos jam svietimos. Vienintelis sėkmingas bandymas išplėsti LL įtakos lauką už lietuvių diasporos ribų – publikacija Jerzy Giedroyco Paryžiuje redaguotame lenkų žurnale *Kultura* (1955, Nr. 10), kur Nyka-Niliūnas jautėsi laisvas pateikti tokią lietuvių poezijos raidos versiją, kokios pats pageidavo. Pritraukdamas į LL autorių kolektyvą Jurgį Blekaitį, Algirdą Landsbergį, Joną Meką, Antaną Škėmą ir kitus rašytojus, išlaikydamas pozicijas *Aidų* redakcijoje, Nyka-Niliūnas formavo intelektualų kultūros žurnalą, išlyginantį pasaulėžiūrinių prieštarų pusiausvyrą. Kita vertus, jis negalėjo ignoruoti pasikeitusios realybės, kai apie literatūros lauko problemas jau nebetiko kalbėti vien svarstant patriotizmo ir kosmopolitizmo, modernizmo ir konservatizmo dilemas, diskusijos apie literatūrą nebegalėjo apsiriboti konkretaus generacinio konflikto analize.

1959–1960 m. Nyka-Niliūnas prisiėmė atsakomybę už LL Nr. 9 redagavimą, rinko medžiagą, tačiau žurnalas nepasirodė; nesėkmingas buvo ir 1961 m. Girniaus inicijuotas *Literatūros lankų metraščio* projektas. LL liko vienos poetų ir kritikų kartos kovos dėl modernizmo estetikos įteisinimo dokumentu. Nyka-Niliūnas kaip LL redaktorius įtvirtino modernistų autoritetą klasikos kanone, įteisino aukštus estetinės vertės kriterijus ir kritiko – tekstų kokybės eksperto – sampratą.

THE ROLE OF ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS IN THE EDITORIAL BOARD OF *LITERATŪROS LANKAI*

Summary

The editorial board of the Lithuanian exile journal *Literatūros lankai* (Literary Folios, 1952–1959, edited in Baltimore, Md., and published in Buenos Aires, Argentina) consisted of Lithuanian writers in Western exile. They belonged to the generation that had to accept the conditions of intensive confrontation in the small-scale literary field. The editorial board of this journal was an antihierarchical team: many of its critical reviews were signed with pseudonyms, and collective responsibility was assumed for the editorials. Although the editorial archive of the journal is missing, we can rely on the contemporary media reviews, mutual correspondence of the editors, and published fragments of Alfonsas Nyka-Niliūnas's diaries.

Until about 1955, Nyka-Niliūnas was an informal strategist of *Literatūros lankai*, but later he passed the initiative on to Kazys Bradūnas. In pursuit of the

renewal of literary field and 'gradation of aesthetical values', Nyka-Niliūnas tried to revisit the neo-romanticist tradition which prevailed in Lithuania during the interwar period. Nyka-Niliūnas edited the several early volumes of *Literatūros lankai* in collaboration with Bradūnas, who had the reputation of a moderate Catholic and an agrarian poet but seemed to be too cautious and conservative. Henrikas Nagys, a member of the editorial team of *Literatūros lankai*, rejected the plan of radical revision of the literary canon proposed by Nyka-Niliūnas. Sometimes Nyka-Niliūnas considered statements of Bradūnas and Nagys as a kind of violation of the generational solidarity and did not express his willingness to consolidate all the modernist-related forces anymore. Juozas Girnius, an existentialist philosopher, assumed the role of advisor and arbitrator; he expressed his uncompromised loyalty to Nyka-Niliūnas. As the most influential editor of *Literatūros lankai*, Nyka-Niliūnas frequently relied on the experience of Girnius as a political figure: he sought to mobilise a wide intellectual coalition, to establish and maintain the exceptional polemical etiquette, and to evaluate the situation of exile literature from a perspective of universal cultural observer. Nyka-Niliūnas constantly emphasised that all ideologies were alien to him.

The only successful attempt to extend the field of influence of *Literatūros lankai* beyond the borders of the Lithuanian diaspora was a publication of several Lithuanian-related articles in the Paris-based Polish émigré journal *Kultura* (Culture) in 1955. Contributing to this mission, Nyka-Niliūnas attempted to renew the narrative of the Lithuanian poetical evolution by presenting his individual interpretation. Adding Jurgis Blekaitis, Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Antanas Škėma, and other authors to the creative disputes of *Literatūros lankai*, Nyka-Niliūnas levelled the balance of contradictions in the intellectual literary journal. As an editor of *Literatūros lankai*, Nyka-Niliūnas established the authoritative status of modernists in the classical canon, legitimised the high criteria of aesthetical value in literary criticism, and grounded the concept of a literary critic as an expert on the quality of texts.